

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัญหาชาวมัคคุเทศก์ป่า และรูปแบบการพัฒนาชาวมัคคุเทศก์ป่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เทือกเขาพระ – เขาสูง ซึ่งผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ของงานวิจัย มีสาระดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชน
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.3 นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.4 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.5 กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. มัคคุเทศก์
 - 3.1 ความหมายของมัคคุเทศก์และความสำคัญของมัคคุเทศก์
 - 3.2 ความเป็นมาของมัคคุเทศก์
 - 3.3 องค์ประกอบของมัคคุเทศก์
4. ความรู้เรื่องป่า
5. การมีส่วนร่วม
6. การสนทนากลุ่ม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ
8. กรอบความคิดในการวิจัย

บริบทของชุมชน

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอหนองบัวตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดนครสวรรค์ มีเนื้อที่ประมาณ 819 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 512,193 ไร่ มีประชากรประมาณ 72,160 คน 2,105 ครัวเรือน การบริหารงานส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 9 ตำบล 103 หมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร, อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอไพศาลี, อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

บริเวณเทือกเขาพระ-เขาสูง อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นระยะทาง 100 กิโลเมตร บนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 225 (นครสวรรค์ – ชัยภูมิ) มีเนื้อที่ประมาณ 110,456 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 69,035 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 13.48 ของพื้นที่อำเภอหนองบัว มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลหนองกลับและตำบลทุ่งทอง อำเภอหนองบัว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองบัวและตำบลทุ่งทอง อำเภอหนองบัว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว

เขตการปกครอง

เทือกเขาพระ-เขาสูง มีพื้นที่ครอบคลุมบางส่วนทั้ง 3 ตำบล 13 หมู่บ้าน ตำบลหนองบัว จำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ 10 บ้านหนองไผ่
- หมู่ 13 บ้านล่องคู
- หมู่ 15 บ้านศรีสมบูรณ์
- หมู่ 17 บ้านโคกเจริญ
- หมู่ 18 บ้านคลองลานใต้

ตำบลหนองกลับ จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ 3 บ้านเนินขี้เหล็ก
- หมู่ 4 บ้านเนินพลวง

หมู่ 10 บ้านเขามะเกลือ (บ้านวังโพธิ์)

หมู่ 12 บ้านเนินขี้เหล็ก

ตำบลทุ่งทอง จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ 5 บ้านหนองคู (บ้านหนองขาม)

หมู่ 6 บ้านหนองกระเปา

หมู่ 8 บ้านทรัพย์ชัย

หมู่ 10 บ้านปากคอง

ประชากร

ประชากรทั้งหมดมี 7,732 คน

ลักษณะภูมิประเทศ

เทือกเขาพระ-เขาสูง เป็นภูเขาแกรนิตสีชมพู สีเขียวมรกต และสีดำ วางในแนวเหนือใต้ประกอบด้วยเทือกเขา 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเทือกเขาพระประกอบด้วยภูเขา 5 ยอด คือ เขาพระเขาลานวัว เขาลูกจันทร์ เขาปากแครง และเขาปากไร่ ซึ่งมีความสูงประมาณ 226, 222, 221, 208, 160 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางตามลำดับ มีเนื้อที่โดยประมาณ 7 – 8 ตารางกิโลเมตร กลุ่มเทือกเขาสูงประกอบด้วยภูเขา 10 ยอด คือ เขาสูง เขาแม่แก้ว เขาตาลัด เขาแอนดรู เขาหินลาด เขาบ่อฝักไห้ เขาหวาย เขาเกาะเกาะ เขามรกต เขาบึกกระโดน ซึ่งมีความสูงประมาณ 389, 301, 238, 226, 219, 193, 148, 145, 134, 130 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางตามลำดับ และโดยรอบเขาพระ-เขาสูง เป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขาสลับเรียงรายกัน

ลักษณะภูมิอากาศ

มีอุณหภูมิโดยเฉลี่ยสูงประมาณ 28 – 30 องศาเซลเซียส สภาพอากาศร้อน และแห้งแล้งตลอดปี เนื่องจากป่าไม้บริเวณต้นน้ำถูกทำลาย พื้นที่ป่าไม้มีเหลือน้อย

สภาพแวดล้อมทางชีวภาพและป่าไม้

สภาพเทือกเขาพระ-เขาสูง จากการสำรวจสามารถแบ่งป่าได้ 2 ชนิด คือ ป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ชนิดของพันธุ์ไม้ที่สำรวจพบในพื้นที่มีทั้งหมด 38 วงศ์ 56 สกุล 99 ชนิด พันธุ์ไม้ประกอบด้วย มะขามป้อม แดง พลวง มะหาด ประคู้ ย้อยช้าง สะเคาช้าง ชิงชัน เต็ง รัง สักป่า (สักขี้ควาย) โพธิ์ ไทร เป็นต้น เทือกเขาพระ-เขาสูง มีสัตว์ป่าทั้งสิ้น 56 วงศ์ 92 สกุล 110 ชนิด แบ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกและนก จำนวน 25 วงศ์ 44 สกุล 55 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม จำนวน 15 วงศ์ 21 สกุล 24 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน 12 วงศ์ 21 สกุล 22 ชนิด สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 4 วงศ์ 6 สกุล 9 ชนิด ส่วนสัตว์ป่าที่พบเห็นส่วนใหญ่เป็นสัตว์จำพวก ลิง ไก่ป่า ค้างคาว หมาป่า สัตว์เลื้อยคลาน ประเภทงู แย้ เป็นต้น (สำนักงานป่าไม้เขตนครสวรรค์. 2542)

สภาพทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากสภาพพื้นที่และชุมชนยังเป็นชุมชนชนบทโครงสร้างเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอาชีพเกษตรกรรม เช่น ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง และไม้ผล การผลิตและผลผลิตขึ้นอยู่กับ การผันแปรทางธรรมชาติซึ่งโดยปกติมีความแห้งแล้งมาก และคุณภาพของดินส่วนใหญ่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตทางการเกษตรต่ำมากส่งผลให้เกษตรกรมีฐานะยากจน จึงมีการอพยพ แรงงานในวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานไปทำงานในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก ปล่อยให้คนแก่และเด็กอยู่ในหมู่บ้านดูแลกันเอง มีคนจำนวนน้อยที่มีอาชีพรับจ้างทำงานในเมืองแร่ และรับจ้าง ทั่วไป นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

1. ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2538 : 12) ได้ให้คำนิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย. 2540 : 9) คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ เอกลักษณะเฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษา ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ศูนย์วิจัยป่าไม้. 2541 : 18) หมายถึง เดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏในพื้นที่ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น

สถาบันฝึกอบรมวิชาการโรงแรมและการท่องเที่ยว (ช่างถึงใน สมภพ เจริญชุนทด และคณะ. 2547 : 33) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจในธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอยู่ในความเคารพในระบบนิเวศวิทยา รวมทั้งต่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นเป็นประการสำคัญ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ภราเดช พัทฒวิเชียร. 2539 : 10) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่าเป็นกระบวนการและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด โดยเฉพาะชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมในการตัดสินใจ ต้องเป็นการศึกษาในขณะเดียวกันต้องเน้นในพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติ หรือมีระบบนิเวศเป็นหลัก หรือกล่าวโดยสรุปคือเป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมุ่งเน้นความรู้และความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ต้องไม่ละเลยองค์ประกอบในเชิงวัฒนธรรม ชุมชน และสังคม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2538 : 12) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจใน ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอยู่ในความเคารพในระบบนิเวศวิทยารวมทั้งต่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ชุมชนท้องถิ่นเป็นประการสำคัญ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (โครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. 2545 : 5) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ และการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2542 : 183) กล่าวถึง การท่องเที่ยว หมายถึง การท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาธรรมชาติเป็นหลัก แต่ก็ได้พิจารณาศึกษาวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น ดันไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ฯลฯ การท่องเที่ยวมุ่งเน้นให้ความรู้มากกว่าการบันเทิงเพียงอย่างเดียว และเป็น การท่องเที่ยวที่ต้องมีการวางแผนร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านและนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเน้นการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ซึ่งชาวบ้านจะได้รับการท่องเที่ยว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการนิเวศ คือ ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

สินธุ์ สโรบล (2546 : 10) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

นภวรรณ ฐานะกาญจน์ (2545 : 6) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติที่ไม่ถูกรบกวน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาเรียนรู้ ชื่นชมและหาความเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติดังกล่าว

คมสันต์ วรฤทธิ์ (2547 : 7) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา และชื่นชมเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพของธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววันั้น ๆ โดยได้รับรายได้ที่เป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของชุมชนมาจากกิจการท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ ชื่นชม และหาความเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเรียนรู้ มีการวางแผนร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการให้เกิดการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศ

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นภวรรณ ฐานะกาญจน (2545: 8 , 10) ระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครอบคลุมองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ส่วน คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นจุดกำเนิดของระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติบางแห่งอาจไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หากทรัพยากรไม่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ความโดดเด่นดังกล่าว อาจเป็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่า และโอกาสในการเห็นสัตว์ป่า ความโดดเด่นของภูมิทัศน์ตามธรรมชาติที่มีคุณค่าในการเรียนรู้หรืออื่น ๆ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวในระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ความสามารถในการรองรับของพื้นที่ รวมไปถึงโอกาสในการเกิดผลกระทบหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของระบบนิเวศ หากมีคณะกรรมการการท่องเที่ยวเกิดขึ้น การพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงต้องให้ความสำคัญอย่างมากกับการประเมินศักยภาพทรัพยากรและขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อกำหนดระดับการใช้ประโยชน์ และพัฒนา หรือปรับเปลี่ยนพื้นที่ เพื่อบริการกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดผลกระทบกับแหล่งท่องเที่ยวจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของฐานทรัพยากร

2. นักท่องเที่ยวและตลาดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งของระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่าง ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงลักษณะเฉพาะของแรงจูงใจในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ที่แตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวทั่วไป ตรงที่พวกเขาต้องการจะได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แท้จริงจะมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์เป็นทุนเดิม จึงไม่ต้องการให้มีการปรับเปลี่ยนสภาพธรรมชาติ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับการประกอบกิจกรรมของตนเอง ปกติแล้วนัก ท่องเที่ยว

เชิงนิเวศจะเป็นผู้มีความสนใจและมีความรับผิดชอบในการดูแลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แท้จริง เป็นกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ธรรมชาติน้อยมาก อย่างไรก็ตามในภาวะปัจจุบันที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับความนิยมนำอย่างสูง มีนักท่องเที่ยวไม่น้อยเป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมือใหม่ ขาดประสบการณ์และความรู้ในการปฏิบัติอย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว และผู้ประกอบการนำเที่ยวจะต้องให้ความรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ในส่วนนี้ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน คือ การใช้การตลาดเป็นเครื่องมือในการเลือกสรรคุณภาพของนักท่องเที่ยว โดยการให้ข้อมูลและสิ่งที่ควรคาดหวังอย่างถูกต้องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ต้องการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. การบริการที่เกี่ยวข้อง การบริการเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ระบบการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวทั่วไป หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การบริการที่สำคัญที่สุดสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ การสื่อความหมายธรรมชาติ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ในการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการประกอบกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว ควรเน้นการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานที่มีขนาดเล็กในรูปแบบที่เรียบง่ายและกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น บทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การทำหน้าที่เป็นแบบอย่างที่ดีของการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติให้กับนักท่องเที่ยว และควรมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การเป็นต้นแบบของการใช้พลังงานอย่างประหยัด หรือนำพลังงานจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ การนำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ การบำบัดของเสียอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ในการพัฒนาและให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ควรเน้นบทบาทของชุมชนของท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์จากการท่องเที่ยวตกอยู่กับชุมชนอย่างแท้จริง ตรงตามปรัชญา ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

4. การบริหารจัดการ เป็นองค์ประกอบส่วนสุดท้ายที่สร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นในระบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การบริหารจัดการจะรวมเรื่ององค์กรและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย รวมถึงแผนงาน โครงการและมาตรการ และกฎระเบียบต่าง ๆ ในการควบคุมดูแลให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง โดยหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในทุกองค์ประกอบของระบบการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การกำหนดโครงการ การดำเนินการจัดการ และอื่น ๆ

อรพิมพ์ สฟโซคซัย (2545 : 14,16) กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 4 ประการ

ประการแรก เป็นการท่องเที่ยวทุกรูปแบบที่คำนึงถึงธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยมีหลักการว่านักท่องเที่ยวต้องรู้จักสังเกต ชื่นชม และเรียนรู้ธรรมชาติ ตลอดจนวัฒนธรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

ประการที่สอง เป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะ มุ่งให้ความรู้โดยมีการสื่อความหมาย ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ประการที่สาม เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กสม่ำเสมอ ไม่ใช่เป็นการจัดเฉพาะกิจ หรือเป็นกรณีพิเศษโดยมีผู้ประกอบการธุรกิจเป็นคนในท้องถิ่น และเป็นธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก (SME) หรืออาจร่วมธุรกิจกับผู้ประกอบการต่างชาติเชิงธุรกิจหุ้นส่วนขนาดกลางและธุรกิจขนาดเล็ก

ประการที่สี่ มีการจัดการที่ช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะที่ผ่านมา ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม เช่น การถือครองที่ดินและการใช้พื้นที่ธรรมชาติเป็นเขตคุ้มครอง ซึ่งมีความอ่อนไหวและเปราะบางต่อความหลากหลายทางชีวภาพ จำเป็นต้องมีมาตรการป้องกันและการตรวจสอบระเบียบที่เข้มงวดเพิ่มขึ้น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(อ้างถึงในสมภพ เจริญนุท และคณะ. 2547 : 36-37) กล่าวถึงขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า ครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก (Key Element) 4 ด้าน ที่ประกอบด้วยการพิจารณาในด้านพื้นที่ท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องและการจัดการดังนี้คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้นด้วย
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ ที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยให้การศึกษาแก่สภาพแวดล้อม และระบบนิเวศแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมค้ำึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชน ท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้หมายความรวมถึงการกระจายรายได้การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการท่องเที่ยว และในที่สุดท้องถิ่นจะมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพซึ่งท้องถิ่นในที่นี้เริ่มจากระดับรากหญ้า(Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation – based Tourism)

สรุปว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย

1. พื้นที่และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เน้นแหล่งธรรมชาติเป็นสำคัญ
2. ธุรกิจการท่องเที่ยวและการตลาดการท่องเที่ยวขนาดกลางและขนาดเล็ก

ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

3. การบริการที่ประทับใจ เช่น มีมัคคุเทศก์ หรือผู้ให้บริการ
4. กระบวนการบริหารจัดการ

ทั้ง 4 องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรง ได้มีการกำหนดนโยบายหลัก ในการปฏิบัติงานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเอาไว้ อย่างชัดเจนและประกาศอย่างเป็นทางการ โดยนโยบายหลักทั้ง 8 ประการ ของ ททท. มีดังนี้คือ

1. ส่งเสริม ชักจูงให้นักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเดินทางมาสู่ประเทศไทย เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เงินตราต่างประเทศ เข้าเพิ่มทุนเศรษฐกิจส่วนรวมโดยริบถ้วน
2. ขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่นเพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชากรในทุกภูมิภาค
3. อนุรักษ์และฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด
4. พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและด้านบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีมาตรฐานที่ดี เพื่อสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนให้มากขึ้น
5. เพิ่มความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ให้สามารถเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางต่างๆ ในประเทศ ด้วยความมั่นใจในความปลอดภัยของร่างกายและทรัพย์สินของตนและหมู่คณะ

6. ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวของคนภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย และเยาวชน เพื่อเป็นการเพิ่มสวัสดิการด้านการท่องเที่ยวแก่คนไทย
7. เสริมกำลังคนที่เป็นคนไทยเข้าทำงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มากที่สุด
8. ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามา มีส่วนร่วม ในกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

จากนโยบายหลักทั้ง 8 ประการดังกล่าว จะพบว่า เป็นนโยบายที่มุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวมีพัฒนาการอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายข้อ 2, 3 และ 8 คือ นโยบายที่มุ่งเน้นให้มีการประสานความเจริญทางเศรษฐกิจ กับการสงวนรักษา และ อนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติไว้ โดยยินยอมให้ใช้ประโยชน์แค่พอควร เพื่อรักษาไว้ซึ่ง เอกลักษณ์ และทรัพยากรเพื่อคนรุ่นต่อไป นั่นก็แสดงว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเน้นเรื่องการท่องเที่ยว ที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และ ประชากรท้องถิ่นมานานแล้ว และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2538 – 2539 จึงมีการกำหนดนโยบาย เพื่อใช้กับทิศทางและวางรูปแบบการปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นนโยบายเฉพาะกิจดังนี้ คือ

1. ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งด้านธรรมชาติ แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นให้เกิดคุณภาพ มีระบบการสื่อความหมายที่ดี และคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
2. ประสานงาน ให้เกิดความร่วมมือระหว่างทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องมุ่งเน้นที่ความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศโดยต้องเป็นการท่องเที่ยวไม่ทำลายหรือก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม
3. สร้างสำนึกด้านการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดวิถีแห่งการอนุรักษ์ การคืนประโยชน์สู่ระบบนิเวศ
4. ดำเนินการให้มีการวางแผน และปรับปรุงพัฒนาทุกระเบียบขององค์การจัดการด้านการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ เกิดการประสานงานเกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่าง ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนท้องถิ่น
5. ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่น มีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.2538 : 8 – 9,19)

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540 : 21 – 23) ได้ทำการศึกษา และจัดทำนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

1. ตอบสนองวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างศักยภาพของคน โดยเฉพาะด้านการเสริมสร้าง และพัฒนาสุนทรียภาพทางจิตใจ รวมทั้งการมีกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. คอบสนองต่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางสังคมให้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาคน การท่องเที่ยวสามารถเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ของคนในชุมชน พัฒนาเสริมสร้างสมรรถภาพของชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้

3. คอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่มีเสถียรภาพมั่นคงและสมดุลระหว่าง คน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพิ่มขีดความสามารถในสาขาบริการที่มีคุณภาพ กองเอกลักษณ์ รวมทั้งให้มีนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพมากขึ้น

4. มีส่วนในการช่วยปรับบทบาทของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการพัฒนาและปรับปรุง แหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้หน่วยงานท้องถิ่นสร้างกลไกพัฒนา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวในระดับพื้นที่เพื่อระดมความร่วมมือ จากประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว

5. จะช่วยจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์เกิดความสมดุลทั้งในด้านระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อม โดยให้ประชาชนชุมชนและองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น ควบคู่ไปกับการนำเอาเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ มาใช้ในการควบคุมดูแลการใช้ ตลอดจนการสร้างวินัย ในการจัดการซึ่งสามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน

6. มีบทบาทแสดงออกถึงการพัฒนาประชารัฐ ซึ่งเป็นการพัฒนาให้รัฐบาล และประชาชนมีความเข้าใจที่ดีมีความรับผิดชอบและมีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยมีการใช้หลักนิติธรรมในการบริการ และการจัดการประชาชน ให้มีหลักประกันในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 7 – 13) กล่าวว่านโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วย

1. นโยบายหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังนี้

1.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลียง หรือ งดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวน และฟื้นตัวได้ยาก

1.2 การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึง ศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ การจัดการกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความรุนแรง ต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม

1.3 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึง การพัฒนาด้าน การให้ การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้น ความเจริญทาง เศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

1.4 การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้ และวัฒนธรรมชุมชน ในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้ง การมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทน เป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

1.5 ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความจำเป็นอันดับต้น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้องค์กรต่างๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และวิธีการที่เหมาะสม

1.6 นำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมี ความสำคัญได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการ จัดสรร และกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงพอเพียง

1.7 สนับสนุนการศึกษาวิจัยและประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อกำหนด แนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหา และการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

1.8 มีการใช้กฎหมายในการควบคุมดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว อย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

1.9 จัดทำแนวทางปฏิบัติหรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

1.10 จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยให้มี การประสานงานด้านข้อมูลข่าวสาร และจัดการร่วมกันทุกระดับ

2. นโยบายด้านต่างๆ ในการจัดการเชิงนิเวศดังนี้

2.1 นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

2.2 นโยบายด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

2.3 นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

2.4 นโยบายด้านการส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว

2.5 นโยบายด้านการจัดการ โครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว

2.6 นโยบายด้านการส่งเสริมการลงทุน

4. วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

วรรณ วลัยวานิช (2539 : 74 – 75) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีความหมายลึกซึ้งมากกว่าการเสนอขายสินค้าทางการท่องเที่ยวแบบใหม่ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว หากแต่เป็นแนวคิดที่มุ่งประสานผลประโยชน์และความต้องการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม) เข้ากับการพัฒนาท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

ยุวดี นิรัตน์ตระกูล (2538 : 55) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ

1. พัฒนাজิตสำนึก (Awareness) และความเข้าใจ (Understanding) ของนักท่องเที่ยวในการทำคุณประโยชน์แก่สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ
2. เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ที่มีคุณภาพหรือคุณค่าสูงให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน
3. เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชน ที่แหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่
4. เพื่อดูแลรักษาและคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว

5. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (อ้างถึงใน วีระ ระบอบ, 2549 : 33) กล่าวว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความสนุกเพลิดเพลิน ทั้งนี้ ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อด้านลบน้อยที่สุด หรือเป็นผลกระทบที่อยู่ในวิสัยที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 9 กิจกรรม ประกอบด้วย

1. กิจกรรมเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติ มี 9 กิจกรรม ได้แก่ เดินป่า (Hiking, Trekking, Walking) ศึกษาธรรมชาติ (Nature Education) ส่องสัตว์หรือดูนก (Animal / Bird Watching) เทียวถ้ำน้ำตก (Cave/Waterfall Exploring) พายเรือแคนู (Canoeing) หรือคายัค (Kayak) หรือ เรือใบ (Sail Boating) กระดานโต้ลม (Wind Surfing) ดำน้ำดูปะการังน้ำตื้น (Snorkeling) และดูปะการังน้ำลึก (Scuba Diving) ตั้งแคมป์ (Tent Camping) ล่องแพ (Rafting) และขี่ม้าหรือนั่งช้าง (Horse / Elephant Riding)
2. กิจกรรมกึ่งนิเวศ มี 5 กิจกรรม ได้แก่ การถ่ายรูป บันทึกภาพ / เสียง (Photograph) ศึกษาท้องฟ้า (Sky Interpretation) ขี่จักรยานท่องเที่ยว (เสือภูเขา) (Terrain / Mountain Biking) ปีน / ไต่เขา (Rock / Mountain Climbing) ตกปลา (Fishing)

3. กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ มี 5 กิจกรรมได้แก่

3.1 ชมความงามความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งประวัติศาสตร์

3.2 ศึกษาเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี และ

ประวัติศาสตร์

3.3 ศึกษาชื่นชมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรม

3.4 ร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของผู้คน

3.5 ศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึก และสินค้าพื้นเมือง

มัคคุเทศก์ (Tourist Guide)

1. ความหมายของมัคคุเทศก์และความสำคัญของมัคคุเทศก์

ชำนาญ ม่วงทิม (2535 : 24) ได้ให้ความหมายมัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้ชี้ทาง ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Guide มัคคุเทศก์เป็นผู้ทำหน้าที่พานักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนชี้แจงอธิบาย ตอบคำถาม และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว

นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของมัคคุเทศก์ไว้ว่า มัคคุเทศก์เป็นผู้มีความสำคัญในด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่น้อยกว่าบุคลากรอื่น ๆ เนื่องจากเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนคอยชี้แนะ อธิบายสิ่งต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวทราบ ถ้าหากนักท่องเที่ยวไปชมสถานที่ตามลำพัง โดยไม่มีมัคคุเทศก์คอยช่วยเหลือ บ่อเกิดความยากลำบากหรือได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่คุ้มกับเวลาและเงินทองที่เสียไป ฉะนั้น นักท่องเที่ยวจึงต้องการมัคคุเทศก์เป็นผู้นำทางให้ ยังเป็นการเดินทางที่ต่างถิ่นมากเท่าใด ความจำเป็นในการต้องการมัคคุเทศก์ก็จะยิ่งมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการมีมัคคุเทศก์จะช่วยให้นักท่องเที่ยว

1. ท่องเที่ยวได้ทั่วถึงมากกว่า ไม่ละเลยสิ่งที่สำคัญ
2. เข้าใจเรื่องราว ความเป็นมา ประวัติศาสตร์ และพงศาวดารได้ถูกต้องมากกว่า
3. กำหนดระยะเวลาที่จะใช้ในการท่องเที่ยวได้แน่นอนกว่า
4. ได้รับความสะดวกสบายและท่องเที่ยวด้วยความปลอดภัยมากกว่า
5. ได้รับความรู้ ความสนุกสนาน และความเพลิดเพลินในการท่องเที่ยวมากกว่า
6. ประหยัดงบประมาณการท่องเที่ยวได้มากกว่า
7. ไม่ต้องผจญภัยกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การสื่อสารทำความเข้าใจ การติดต่อเพื่อ

เข้าชมสถานที่ต่าง ๆ และการเลือกใช้ยานพาหนะเป็นต้น

สุภาพร มากแจ้ง (2534 : 59) มัคคุเทศก์เป็นคำสมาสของคำ มคค (ทาง) กับ อุทเทศก (ผู้ชี้หน้า) แปลว่าผู้นำทาง หมายถึง “ผู้ทำหน้าที่นำเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สรุปความหมายของมัคคุเทศก์

มัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวด้วยความพึงพอใจ ประทับใจ และมีความสุข เกี่ยวกับสถานที่หรือบุคคลโดยได้รับค่าตอบแทน

2. ความเป็นมาของมัคคุเทศก์

อาชีพมัคคุเทศก์ในประเทศไทย แพร่หลายขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในระยะนั้นมีชาวต่างประเทศทั้งนักท่องเที่ยว นักธุรกิจ และผู้เกี่ยวข้องในวงการทหาร เดินทางเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก อีกทั้งสงครามเวียดนามมีผลให้ทหารอเมริกันจำนวนมากเข้ามาในประเทศไทย จึงเกิดบริษัทนำเที่ยวขึ้นหลายแห่ง มีการว่าจ้างผู้มีความรู้ภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษมาเป็นมัคคุเทศก์ และแม้ว่าสงครามเวียดนามจะเสร็จสิ้นลงแล้ว แต่ยังคงมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวของไทยมีชื่อเสียงแพร่หลายกว้างขวางขึ้น และมีความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น นอกจากนี้การเดินทางท่องเที่ยว ยังได้ขยายตัวไปยังกลุ่มนักท่องเที่ยวเชื้อชาติต่าง ๆ ที่ใช้ภาษาอื่นนอกจากภาษาอังกฤษอีกด้วย จึงทำให้เกิดความต้องการมัคคุเทศก์ภาษาอื่น ๆ เพิ่มขึ้น

ในระยะแรก ๆ มัคคุเทศก์มักจะเป็นเพียงผู้ที่พูดภาษาต่างประเทศได้เท่านั้น ซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้สูง แต่ก็มีจิตใจดี มีความรักหวงแหนในเกียรติภูมิของชาติไม่เอาเปรียบหลอกลวงคดโกงนักท่องเที่ยว แต่เมื่อมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเยือนประเทศไทยมากขึ้น ทำให้มีความต้องการมัคคุเทศก์มากขึ้นตามไปด้วย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) หรือองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) ในสมัยนั้นจึงได้เริ่มพัฒนาสถานการณ์ของมัคคุเทศก์ โดยจัดอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ขึ้นที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2504 และได้ดำเนินการติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้ขยายการอบรมไปยังสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ด้วย ปัจจุบันมีผู้ผ่านการอบรมแล้วกว่า 14,000 คน

ในปี พ.ศ. 2535 ได้มีการตราพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการควบคุมการประกอบธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ให้เป็นระเบียบได้มาตรฐานเพื่อประโยชน์ของบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และประโยชน์ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศ โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 18 พฤษภาคม 2535 เป็นต้นมา ซึ่งในส่วนของมัคคุเทศก์กำหนดให้ผู้ที่เป็นมัคคุเทศก์ต้องมีใบอนุญาต และในการขอใบอนุญาตผู้ยื่นขอต้องมีสัญชาติไทย และมีวุฒิบัตรแสดงว่าได้ผ่านการอบรมวิชามัคคุเทศก์เป็นคุณสมบัติหลัก จึงเป็นผลให้มีการส่งเสริมสถานภาพของมัคคุเทศก์ให้สูงขึ้น กล่าวคือผู้ที่เข้ามาประกอบอาชีพนี้ต้องมีคุณสมบัติเหมาะสม

และมีความรู้สูงพอสมควร เนื่องจากการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ให้ความรู้พื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพนี้ (ชานาญ ม่วงทิม, 2535 : 24-33)

สำหรับประเทศไทย อาชีพมัคคุเทศก์เพิ่งจะมาแพร่หลายมากขึ้นภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อมีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปของนักท่องเที่ยว นักธุรกิจและผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการทหาร สงครามเวียดนามมีผลให้ทหารอเมริกันเป็นจำนวนมากเข้ามาในประเทศไทย ทั้งที่มาอยู่ประจำและที่มาพักผ่อนจากการรบ ซึ่งก็เป็นผลดีต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีบริษัทนำเที่ยวเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและขยายตัวมากขึ้นตามลำดับ แม้สงครามเวียดนามจะสิ้นสุดลงแล้วก็ตาม แต่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นแล้ว นักท่องเที่ยวยังประกอบด้วยคนเชื้อชาติต่าง ๆ ทั้งชาวยุโรป อเมริกัน อเมริกาใต้ ออสเตรเลีย และเอเชีย ทำให้เกิดความต้องการมัคคุเทศก์ที่รู้ภาษาต่างประเทศอื่น ๆ นอกจากภาษาอังกฤษ เช่น ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน อิตาลี ญี่ปุ่น และภาษาจีน เป็นต้น

ระยะเริ่มแรกที่มีอาชีพมัคคุเทศก์ในประเทศไทยนั้น สถานภาพของอาชีพมัคคุเทศก์ยังไม่เป็นที่ยอมรับกัน ผู้ที่เข้ามาอยู่ในวงการมัคคุเทศก์ไม่จำเป็นจะต้องมีความรู้สูงก็ได้เพียงแต่มีความรู้ภาษาอังกฤษพอพูดได้ก็อาจเป็นมัคคุเทศก์ได้ จนกระทั่งเมื่อได้มีการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ขึ้นใน พ.ศ. 2502 แล้วจึงไม่เริ่มพัฒนาสถานภาพของมัคคุเทศก์ด้วยการจัดอบรมมัคคุเทศก์ขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นแห่งแรกในพ.ศ. 2504 และได้กระทำต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันรวมทั้งได้ขยายการอบรมไปยังสถาบันการศึกษาส่วนภูมิภาคด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสมาคมมัคคุเทศก์อาชีพขึ้น เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2518 เพื่อเป็นศูนย์กลางของ ผู้ที่ประกอบอาชีพได้มาประชุมพบกัน

ในปัจจุบันมีการกำหนดโดยทางอ้อมที่บังคับให้ผู้ที่จะมาประกอบอาชีพมัคคุเทศก์ต้องมีความรู้พื้นฐานพอสมควรนอกเหนือจากความรู้ภาษาต่างประเทศในขั้นใช้การได้ การกำหนดโดยทางอ้อมนี้ได้แก่

ประการแรก มีการแข่งขันในตลาดอาชีพมัคคุเทศก์มากขึ้น ผู้ที่มีความรู้สูงจึงได้เปรียบในการทำงานมากกว่าผู้ที่มีความรู้ต่ำ

ประการที่สอง บริษัทนำเที่ยวมักจะเลือกจ้างผู้ที่จะผ่านการอบรมวิชามัคคุเทศก์จากสถาบันการศึกษาที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมจัดอบรมด้วย เป็นการกระตุ้นให้ผู้ที่มาอยู่ในวงการมัคคุเทศก์ต้องขวนขวาย ขอเข้ารับการอบรมก่อนสมัครงาน

ประการที่สาม สถานที่ท่องเที่ยวทางราชการบางแห่ง (โดยเฉพาะพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) มีการควบคุมมัคคุเทศก์ว่าจะต้องผ่านการอบรมแล้วจึงอนุญาตให้นำนักท่องเที่ยวเข้าไปชมสถานที่ได้

นอกจากนี้ อาชีพมัคคุเทศก์ยังเป็นอาชีพสงวนสำหรับคนไทยอาชีพหนึ่งใน 39 อาชีพ ตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา กำหนดงานในอาชีพ และวิชาชีพห้ามคนต่างด้าวทำ พ.ศ. 2522 และตามพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521

3. คุณสมบัติและความสามารถของมัคคุเทศก์

คุณสมบัติของมัคคุเทศก์

คงได้กล่าวมาแล้วว่า มัคคุเทศก์คือผู้นำเที่ยว งานของมัคคุเทศก์จึงจัดเป็นงานบริการ ดังนั้น คุณสมบัติของมัคคุเทศก์ก็คือคุณสมบัติของผู้ให้บริการนั่นเอง

โดยทั่วไปมัคคุเทศก์ที่ดีควรมีคุณสมบัติต่อไปนี้

1. มีมนุษยสัมพันธ์ดี
2. มีบุคลิกภาพดี
3. มีความรู้ดี
4. มีวาทศิลป์
5. มีความรักงาน

1. มีมนุษยสัมพันธ์ดี มนุษยสัมพันธ์ (Relationship) ได้แก่ ความสามารถในการสร้างความประทับใจ และการผูกมิตรกับผู้อื่น บุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีมักเป็นบุคคลที่มีลักษณะดังนี้

- 1.1 มองโลกในแง่ดี มีความสุจริตใจ
- 1.2 สดชื่น ร่าเริง มีอารมณ์ขัน
- 1.3 มีน้ำใจ พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือ ยินดีที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุข
- 1.4 มีความเอื้อเฟื้อ รู้จักอาทรห่วงใยผู้อื่น
- 1.5 มีอัธยาศัย ไม่ก้าวร้าว ไม่สำคัญตนว่าเด่นเหนือผู้อื่น

มัคคุเทศก์ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีจะเป็นมัคคุเทศก์ที่เอาใจใส่ดูแล และอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวเสมอญาติ ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรื่นเริงพอใจและประทับใจในการท่องเที่ยว

2. บุคลิกภาพดี บุคคลที่มีบุคลิกภาพดีมีคุณสมบัติดังนี้

- 2.1 มีพละนาบมัธยมนุรณ รำกายสมส่วน ไม่อ้วนหรือผอมจนเกินไป
- 2.2 มีความคล่องแคล่วว่องไว กระฉับกระเฉง สดชื่น แจ่มใส
- 2.3 มีอารมณ์มั่นคง เชือกเย็น ไม่หวั่นไหวง่าย เผชญสถานการณ์ต่าง ๆ

อย่างสงบสุข สุขุม

2.4 เอาใจใส่ดูแลความสะอาดของร่างกายอย่างทั่วถึง ไม่ปล่อยให้เกิดคราบหรือกลิ่นอันเป็นที่น่ารังเกียจ

2.5 แต่งกายได้เหมาะสมกับกาลเทศะ

2.6 กิริยามารยาทอ่อนโยน

2.7 วาจาสุภาพ อ่อนหวานไพเราะ

มัคคุเทศก์ที่มีบุคลิกภาพดี จะช่วยให้นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อถือนและไว้วางใจยินดีให้เป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยว และแน่ใจว่าจะได้รับความเพลิดเพลินและความรู้ที่ถูกต้อง มีค่าควรแก่ความทรงจำ

3. มีความรู้ดี บุคคลที่มีความรู้ดีจะต้องประกอบด้วยลักษณะต่อไปนี้

3.1 สนใจสิ่งรอบตัว

3.2 ช่างสังเกต

3.3 รักการค้นคว้า

3.4 เป็นนักอ่าน

3.5 เป็นนักฟัง

3.6 มีความจำดี

3.7 รู้จักวิเคราะห์แยกแยะเหตุผลข้อเท็จจริงและความคิดเห็น

มัคคุเทศก์ที่มีความรู้ดี จะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวคุ้มกับเงินและเวลาที่เสียไป

4. มีวาทศิลป์ บุคคลที่มีวาทศิลป์มีลักษณะดังนี้

4.1 มีน้ำเสียงชัดเจน แจ่มใส ชวนฟัง

4.2 มีจังหวะและลีลาการพูดเหมาะสม

4.3 ใช้ระดับของภาษาได้เหมาะสมกับผู้ฟัง

4.4 ใช้ภาษาถูกต้อง สื่อความหมายได้ชัดเจนตรงประเด็น

4.5 มีลำดับการพูด เข้าใจง่าย

4.6 สามารถเร้าความสนใจของผู้ฟังและทำให้ติดตามฟังจนจบโดยไม่เบื่อหน่าย

มัคคุเทศก์ที่มีวาทศิลป์จะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินทำให้การท่องเที่ยวไม่น่าเบื่อหน่าย

5. มีความรักงาน ความรักงานเป็นหัวใจของการทำงาน บุคคลที่มีความรักงาน จะมีความกระตือรือร้นที่จะทำงาน มีความสุขในการทำงาน ทำให้งานนั้นมีประสิทธิภาพ มัคคุเทศก์ที่มีความรักงานจะรักที่จะให้ความดูแลนักท่องเที่ยว รักที่จะอธิบาย กระตือรือร้นที่จะนำนักท่องเที่ยว

ไปชมสถานที่แปลกใหม่ ยินดีที่จะหิบบิ้นประสบการณ์ที่ดี ที่มีค่าแก่นักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ และรักที่จะค้นคว้าหาความรู้ เพื่อให้ผลงานของคนมีประสิทธิภาพ และพอใจที่จะพัฒนางานของคุณ

ความสามารถของมัคคุเทศก์

นอกเหนือจากคุณสมบัติทั้ง 5 ประการดังกล่าวแล้ว มัคคุเทศก์ยังต้องมีความสามารถที่จะทำให้คุณสมบัติเหล่านั้นเด่นชัดเป็นที่ประจักษ์ ความสามารถของมัคคุเทศก์ประกอบด้วย

1. ความสามารถด้านภาษา
2. ความสามารถด้านวิชาการ
3. ความสามารถด้านการทำเที่ยว
4. ความสามารถด้านการแก้ปัญหา

1. ความสามารถด้านภาษา โดยเหตุที่งานของมัคคุเทศก์ เป็นงานที่ต้องใช้ภาษาเป็นหลักโดยเฉพาะภาษาพูด มัคคุเทศก์จึงต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาแม่ของคนและภาษาต่างประเทศอื่น ๆ อยู่ในเกณฑ์ที่ดี คือ สามารถที่จะสื่อสารทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวได้อย่างคล่องแคล่วและถูกต้อง ตามระเบียบการใช้ภาษา ความสามารถด้านภาษาจะเป็นคุณสมบัติสำคัญในการพิจารณารับสมัครมัคคุเทศก์เข้าทำงาน ดังหลักเกณฑ์การรับสมัครมัคคุเทศก์เข้าทำงานในสังคมบริษัททิตฮ์สแอนด์ที่กำหนดว่า “เนื่องจากงานของมัคคุเทศก์ต้องใช้ภาษาต่างประเทศเป็นหลักในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว และงานด้านนี้ขึ้นอยู่กับภาษาพูดเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น การรับสมัครจึงต้องพิจารณาการพูดภาษาเป็นหลักสำคัญหรือพร้อมกันมีส่วนประกอบดังต่อไปนี้

1. ผู้ที่เคยผ่านการเป็นมัคคุเทศก์มาก่อน และมีความสามารถในการปฏิบัติงานอยู่ในขั้นมาตรฐานแล้ว
2. ผู้ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศไม่ว่าสาขาใด ๆ ก็ตาม แต่ผู้นั้นต้องรอบรู้เรื่องภาษา เช่น พูด อ่าน เขียน และฟังเข้าใจเป็นอย่างดี
3. ผู้ที่ผ่านการอบรมวิชามัคคุเทศก์จากสถาบันต่าง ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมจัดอบรมด้วย
4. ผู้ที่จบการศึกษาจากสาขาวิชาการท่องเที่ยวทั้งของรัฐและเอกชน
5. ผู้ที่มีความสามารถในการพูด ฟัง และเข้าใจในภาษาต่างประเทศ (ไม่จำกัดว่าจบการศึกษาในประเทศหรือต่างประเทศ)
6. บุคลิกภาพของผู้สมัคร เป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องพิจารณา มัคคุเทศก์ที่มีความสามารถด้านภาษา และ มีวาทีคิดป๊ะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ความสามารถด้านวิชาการ ความสามารถด้านวิชาการได้แก่ ความรู้ที่มัคคุเทศก์
ต้องใช้เพื่อการประกอบอาชีพ คือ

2.1 ความรู้เกี่ยวกับ แหล่งท่องเที่ยว เช่น ที่ตั้งประวัติความเป็นมา สภาพ
ภูมิศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ การเข้าถึงที่พักแรม กิจกรรมการท่องเที่ยว ฯลฯ

2.2 ความรู้เกี่ยวกับความเป็นไทย เช่น ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม
ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ศาสนา ความเชื่อธรรมเนียมจารีต อาหารการกิน การเมืองการ
ปกครอง ฯลฯ

2.3 ความรู้รอบตัวอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว เช่น อัตราแลกเปลี่ยน
เงินสกุลต่าง ๆ กับเงินไทย ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ เหตุการณ์โลกปัจจุบัน
อัตราค่าที่พักและบริการต่าง ๆ ของโรงแรม ระเบียบพิธีการทางศุลกากร แหล่งเรียมย์ และแหล่ง
ซื้อสินค้าต่าง ๆ ตลอดจนการปฐมพยาบาล เป็นต้น

3. ความสามารถ ด้านการนำเที่ยว ความสามารถด้านการนำเที่ยวเป็นหัวใจสำคัญ
ของอาชีพมัคคุเทศก์ มัคคุเทศก์แม้จะมีคุณสมบัติครบทั้ง 5 ประการ มีความสามารถในการใช้ภาษา
และมีความสามารถด้านวิชาการเป็นอย่างดี แต่หากขาดความสามารถด้านการนำเที่ยวก็ไม่อาจประสบ
ความสำเร็จในอาชีพได้ มัคคุเทศก์ที่มีความสามารถด้านการนำเที่ยว จะทำให้การท่องเที่ยวเป็นไป
ด้วยความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ประกอบด้วยสาระความรู้และการพักผ่อนอย่างแท้จริง
นักท่องเที่ยวไม่รู้สึกรำคาญหน่าย เพราะถูกเร่งรัดและเบียดเบียนเพราะถูกขัดเคืองด้วยความรู้เกิน
ความจำเป็น หรือเบียดเบียนเพราะมัคคุเทศก์ขาดความรู้ ไม่สามารถสนองความสนใจของ
นักท่องเที่ยวได้ ความสามารถด้านการนำเที่ยวประกอบด้วย

3.1 ความสามารถในการจัดเวลา มัคคุเทศก์ที่ดีต้องสามารถคำนวณเวลาในการ
นำเที่ยวแต่ละรายการได้พอเหมาะ และนักท่องเที่ยวได้ท่องเที่ยวครบตามรายการที่จัดให้โดยไม่รู้สึกรำ
คาญหน่าย หรือเบียดเบียน การเตรียมการข้อนี้ทำได้โดยมัคคุเทศก์ต้องสำรวจเส้นทางท่องเที่ยว
ล่วงหน้า แบ่งเวลาในการนำชมแต่ละจุดตามความสำคัญและความน่าสนใจ ทั้งนี้โดยไม่ลืมคำนึงถึง
การให้เวลาส่วนตัวแก่นักท่องเที่ยวด้วย เช่น การปล่อยให้นักท่องเที่ยวเดินเที่ยวชมโดยอิสระ ในจุดที่
แต่ละคนสนใจเป็นพิเศษ การให้เวลาถ่ายรูป ทำธุระส่วนตัว ดื่มน้ำ รับประทานอาหารว่าง ซื้อ
ของที่ระลึก ฯลฯ

3.2 ความสามารถในการวิเคราะห์นักท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ที่ดีต้องสามารถ
วิเคราะห์นักท่องเที่ยวในกลุ่มที่ตนรับผิดชอบนำเที่ยวแต่ละครั้งว่า มีความสนใจเป็นพิเศษเรื่องใด
เพื่อจะได้สามารถสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ถูก เช่น นักท่องเที่ยวที่สนใจชมศิลปกรรม

และสถาปัตยกรรม มัคคุเทศก์ควรใช้เวลาส่วนใหญ่กับการเที่ยวชมแหล่งศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม รวมทั้งให้การบรรยายในแต่ละจุดโดยละเอียด ส่วนนักท่องเที่ยวที่สนใจเพียงท่องเที่ยว ถ่ายรูป และซื้อของที่ระลึก มัคคุเทศก์ก็ควรบรรยายสั้น ๆ เฉพาะเรื่องทั่ว ๆ ไปที่นักท่องเที่ยวควรทราบ และให้เวลาอิสระแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้นตามที่นักท่องเที่ยวพอใจ โดยไม่เกินเวลาที่กำหนดไว้ในรายการ การวิเคราะห์นักท่องเที่ยวทำได้โดยการศึกษาลักษณะประจำชาติของชนชาติต่าง ๆ เช่น ชนชาติฝรั่งเศส มักสนใจประวัติศาสตร์และโบราณคดี อเมริกันชอบท่องเที่ยวผจญภัย ชาวเอเชียชอบถ่ายรูปและซื้อของ เป็นต้น เพศ วัย และระดับการศึกษาของนักท่องเที่ยว ก็มีส่วนกำหนดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เช่นกัน

3.3 ความสามารถในการเฝ้าความสนใจ มัคคุเทศก์ที่ดีต้องสามารถทำให้นักท่องเที่ยวสนุกสนานเพลิดเพลินตลอดรายการท่องเที่ยว ทั้งระหว่างการเดินทางและจุดแวะชม ดังนั้น นอกจากความรู้เกี่ยวกับจุดท่องเที่ยวและสถานที่ที่น่าสนใจตามทางผ่านที่มัคคุเทศก์อาจชี้ชวนให้นักท่องเที่ยวสนใจได้แล้ว หากเดินทางเป็นเวลายาวนาน มัคคุเทศก์ควรมีความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมหรือการละเล่นเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อคลายเหงา และช่วยให้เกิดความเป็นกันเอง ภายในกลุ่มของนักท่องเที่ยวด้วย

3.4 ความสามารถในการบริการและอำนวยความสะดวก มัคคุเทศก์ที่ดีต้องเอาใจใส่ดูแลให้นักท่องเที่ยวได้ท่องเที่ยวด้วยความสนุกสนาน เพลิดเพลิน สะดวกสบาย และปลอดภัยปราศจากอุปสรรคและข้อขัดข้อง ดังนั้น ก่อนการนำเที่ยวทุกครั้งมัคคุเทศก์ควรตรวจสอบความเรียบร้อยของยานพาหนะแจ้งย้ายสถานที่พักแรมและสถานที่ประกอบการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นัดหมายและให้ข้อมูลนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวที่จะไป ตั้งแต่กำหนดการ การเตรียมตัว ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวควรทราบ เช่น การเข้าชมพระบรมมหาราชวังต้องแต่งกายสุภาพ การเข้าพระอุโบสถต้องถอดรองเท้า สุภาพสตรีถูกต้องตัวพระภิกษุไม่ได้ การอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ถ่ายภาพ หรือถ่ายภาพยนตร์ ฯลฯ การเตรียมสัมภาระ และข้อควรระวังต่าง ๆ เอาใจใส่ดูแลนักท่องเที่ยวโดยทั่วถึงและเสมอหน้า

4. ความสามารถ ด้านการแก้ปัญหา มัคคุเทศก์ที่ดี ต้องมีความสามารถ ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง โดยคำนึงถึงประโยชน์ของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ การที่จะสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้คตินั้น มัคคุเทศก์ต้องมีการเตรียมการที่ดี โดยศึกษาล่วงหน้าถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในการนำชมแต่ละรายการ และศึกษาขั้นตอนของการแก้ปัญหาเหล่านั้น และจัดเตรียมอุปกรณ์หรือวิธีการไว้ล่วงหน้า โดยมีสิ่งสำคัญคือ ความมีสติมั่นคง และความรอบคอบของมัคคุเทศก์ ตัวอย่างปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น การนำเที่ยวทางเรือ อาจเกิดอุบัติเหตุเรือจม และนักท่องเที่ยวว่ายน้ำไม่เป็น ทางแก้ปัญหาได้แก่ ตรวจสอบเรือที่เป็นพาหนะว่ามีชูชีพ

หรือเครื่องช่วยชีวิตพร้อมและอยู่ในสภาพใช้งานได้ มัคคุเทศก์ควรผ่านหลักสูตรช่วยคนตกน้ำ หรือรู้วิธีช่วยคนตกน้ำ เป็นต้น

บทบาทและหน้าที่ของมัคคุเทศก์

มัคคุเทศก์มีบทบาทสำคัญ 2 บทบาท บทบาทแรกได้แก่

บทบาทในฐานะตัวแทนของประเทศหรือของท้องถิ่นที่ตนประกอบอาชีพอยู่ ส่วนอีก บทบาทหนึ่ง คือ บทบาทของ ผู้นำเที่ยว ซึ่งเป็นบทบาทปกติ แต่ละบทบาทมีหน้าที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม มัคคุเทศก์ต้องรับผิดชอบที่จะปฏิบัติหน้าที่เหล่านั้น โดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

บทบาทและหน้าที่ในฐานะตัวแทนของประเทศหรือของท้องถิ่น

เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว บุคคลที่นักท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่สุดตลอดระยะเวลาท่องเที่ยว คือ มัคคุเทศก์ นักท่องเที่ยวจะยึดมัคคุเทศก์เป็นที่พึ่ง ให้ความไว้วางใจและเชื่อถือทุกสิ่งที่มีมัคคุเทศก์แนะนำ สำหรับนักท่องเที่ยวการแสดงออกของมัคคุเทศก์ เป็นเครื่องแสดงความเป็นชนชาตินั้น หรือความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ดังนั้น หากนักท่องเที่ยวประทับใจมัคคุเทศก์ในทางดี นักท่องเที่ยวก็จะมีทัศนคติต่อประเทศหรือท้องถิ่นนั้น หากนักท่องเที่ยวประทับใจมัคคุเทศก์ในทางเลว นักท่องเที่ยวก็จะมีทัศนคติทางลบต่อประเทศหรือท้องถิ่นนั้น ดังนั้น บทบาทของมัคคุเทศก์ในฐานะตัวแทนของประเทศหรือท้องถิ่นจึงเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง แม้จะมีใช่บทบาทหลักของอาชีพมัคคุเทศก์ก็ตาม

ในฐานะตัวแทนของประเทศหรือท้องถิ่น มัคคุเทศก์มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. แสดงความเป็นไทยให้ประจักษ์แก่นักท่องเที่ยว ทั้งในด้านกิริยามารยาท การวางตน คำนิยามของสังคมไทย เช่น ความอ่อนโยน ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดจนการดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมไทย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ มัคคุเทศก์ทำหน้าที่เป็นจุดทางวัฒนธรรมไทยนั่นเอง

2. สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชนชาติ สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ชาติ และสถาบันต่าง ๆ ของชาติ เชิดชูความเป็นชาติอารยะที่ทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ หลีกเลี่ยงการประพฤติกปฏิบัติที่อาจนำความเสื่อมเสียมาสู่ประเทศชาติ หรือความประพฤติที่อาจก่อให้เกิดความรู้สึกหึงหวงเหยียดหยามแก่ประเทศชาติและชนชาติไทย กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ทำหน้าที่เป็น จุดสันติภาพนั่นเอง

ศิลปะการพูดสำหรับมัคคุเทศก์

ในขณะที่กิจการท่องเที่ยวกำลังทวีความสำคัญมากขึ้นทุกวันในบ้านเรา มัคคุเทศก์ ก็เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว การยกระดับมัคคุเทศก์จาก “สมัครเล่น” ให้เป็น “อาชีพ” หรือเป็น “มัคคุเทศก์มาตรฐาน” นั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก

ถ้าจะถามว่า ทำไมนักทอ่งเทีวจึงต้องการม้คฤเทศก์ ก็เห็นจะแยกตอบเป็นข้อ ๆ คังนี้

1. ทำให้การทอ่งเทีวทั่วถึงมากกว่า ไม่ละเลยสิ่งที่สำคัญ ๆ
2. ทำให้เข้าใจเรื่องราวความเป็นมา เกร็ดพงศาวดารถูกต้องกว่า
3. กำหนดระยะเวลาที่จะใช้ในการทอ่งเทีวได้แน่นอนกว่า
4. นักทอ่งเทีวจะเกิดความปลอดภัยกว่า ทั้งด้านสวัสดิภาพและทรัพย์สิน
5. คิดอย่างละเอียดแล้ว มีม้คฤเทศก์ ประหยัดกว่าไม่มี
6. ทำให้นักทอ่งเทีวสนุก สะดวก และสบายใจกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เขา

ปรารถนา เมื่อลงทุนมาเทีว

7. ทำให้การทอ่งเทีวนั้นประทับใจ ผังใจมากกว่า

ความประทับใจนั้น นอกจากจะประทับใจ ในสถานที่ทอ่งเทีว ทัศนียภาพความ แปลกหู แปลกตาแล้ว ม้คฤเทศก์ยังมีส่วนช่วยอย่างสำคัญทำให้เขาเกิดความประทับใจ อย่างน้อย ๆ ม้คฤเทศก์ก็สร้าง ความประทับใจได้ 3 ประการ คือ

1. ความเอาใจใส่ดูแล
2. บุคลิกภาพทั่ว ๆ ไป
3. ศิลปการพูด

การพูด คือ การสื่อสารความคิดจากผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง โดยอาศัยน้ำเสียง ภาษา และกิริยาท่าทางเป็นสื่อ การพูดเป็นทั้งศิลปะ และวิทยาศาสตร์ อยู่ในตัวของมันเอง หมายความว่า ส่วนหนึ่งของการพูด ต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัว และอีกส่วนหนึ่งก็มี กฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติและถ่ายทอดสู่กันได้

เราอาจกล่าวได้ว่า แม้เครื่องมือสื่อข้อความจะก้าวหน้าทันสมัยขึ้นเพียงใด ความสำคัญของการพูดก็หาได้ลดน้อยลงไป ตรงกันข้ามกลับทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นเงา ตามตัว ทุกอาชีพ ทุกตำแหน่ง ทุกหน้าที่ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ “มนุษย์” ต้องให้ความสำคัญและสนใจ “ศิลปการพูด” หรือ “ความสามารถในการเจรจา” เข้าช่วย ทำให้ คนดีมีฝีมือประสบความสำเร็จล้มเหลวมานักต่อนักแล้ว เพียงข้อกล่าวหาสั้น ๆ ว่า “ขวานผ่าซาก” หรือ “ปากเสีย” เท่านั้น

แนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพูด

1. คนทุกคน (ที่ไม่เป็นใบ้) ย่อม “พูดได้” แต่บางคนเท่านั้น “พูดเป็น”
2. การพูดเป็นทั้ง “ศิลปะ” และ “ศาสตร์”

3. นักพูดที่ดีไม่จำเป็นต้องอาศัย “พรสวรรค์” เสมอไป หากทำให้เกิดขึ้นได้ด้วย การศึกษา และฝึกฝน

4. ในโลกนี้ไม่มีใครพูดเก่งเสียจนไม่มีทางจะปรับปรุงได้ดีกว่านั้นได้อีก

5. การฝึกพูดต่อที่ชุมนุมชน เป็นวิธีที่มีผลมากที่สุด ต่อการปรับปรุงบุคลิกภาพทั้งภายนอกและภายใน

แบบต่าง ๆ ของการพูด (Types of speech)

1. แบบจูงใจหรือชักชวน (Persuasive speech)
2. แบบบอกเล่าหรือบรรยาย (Instructive speech)
3. แบบบันเทิง (Recreative speech)

วิธีการพูด (Methods of Speaking)

1. ท่องจำมาพูด (Memorized speech)
2. อ่านจากร่างหรือต้นฉบับ (Reading the speech)
3. พูดจากความเข้าใจ หรือจดเฉพาะหัวข้อ (Ektempo – speech)
4. พูดแบบกะทันหัน ไม่เตรียมตัว (Impromptu – speech)

บุคลิกภาพภายนอกสำหรับผู้พูด (External Personality)

1. รูปร่างหน้าตา (Looks)
2. การแต่งกาย (Appearance)
3. การปรากฏตัว (Appearance)
4. การใช้ท่าทาง (Gesture)
5. การสบสายตา (Eye – Contact)
6. การใช้น้ำเสียง (Voice)
7. การใช้ถ้อยคำภาษา (Wording)

บุคลิกภาพภายในสำหรับผู้พูด (Internal Personal)

1. ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self – confidence)
2. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm)
3. ความจริงใจ (Sincerity)
4. ความคิดริเริ่ม (Creativity)
5. ความรอบรู้ (Knowledge)
6. ความสังเกตจดจำ (Memory)
7. อารมณ์ขัน (Sense of humour)

ข้อเสนอแนะบางประการสำหรับมัคคุเทศก์

1. มีความเป็นกันเอง
2. ลดความเห็นแก่ตัว
3. เอาใจใส่นักท่องเที่ยวทุกคนในกลุ่ม
4. ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ
5. จำชื่อเขาให้ได้ เรียกชื่อเขาให้ถูก
6. สดชื่น ร่าเริง มีอารมณ์ขัน
7. รู้ให้จริง (อย่าขม)
8. หัดเป็นนักอ่าน และสังเกตจดจำ
9. เป็นนักฟังที่ดี
10. สร้างทัศนคติที่ดีต่อประเทศไทย

การสื่อสารของมัคคุเทศก์

ความหมายและความสำคัญของการสื่อสาร

คำว่า การสื่อสาร เรานำมาจากภาษาอังกฤษว่า Communication ตามความหมายของคำหมายถึง “การส่งความคิด ความรู้สึกของตนเองออกสู่ผู้อื่นและรับสิ่งนั้นจาก ผู้อื่นอันเป็นลักษณะเฉพาะหรือคุณสมบัติของมนุษย์ ถ้านำความหมายดังกล่าวมาพิจารณาต่อไปก็ตีความได้ว่าไม่ว่ามนุษย์แสดงกิริยาใด ๆ ยังผลให้เกิดเป็นความรับรู้และ “ความเข้าใจ” ของอีกฝ่ายหนึ่ง เราถือว่าเป็น “การสื่อสาร” ทั้งสิ้น และโดยคำว่า “ภาษา” หมายถึง “ความเข้าใจ” คำ “ภาษา” เป็นภาษาสันสกฤต แต่มักจะนำมาใช้ในความหมายถึง “ถ้อยคำ”

“การสื่อสาร” แสดงได้ว่าไม่ว่าจะด้วย การเขียน การพูด การใช้สัญญาณ เสียง แสง สี การเคลื่อนไหว กิริยาท่าทาง รวมตลอดถึงเครื่องหมาย ภาพ อันแสดงออกอย่างมีระเบียบและ หลักเกณฑ์ที่มนุษย์ในแต่ละหมู่รับรู้และเข้าใจ เรามักจะเข้าใจกันเพียงว่า การสื่อสาร หมายถึง การตีความจากการเขียนและการพูด ซึ่งการตีความจากการเขียนข้อปฏิบัติ หมายถึง การอ่านและการมอง แต่โดยแท้จริงนั้น “การสื่อสาร” รวมความทุกอย่างที่เป็นการประพาดปฏิบัติของมนุษย์ต่อมนุษย์ที่มีผลเป็น “ความเข้าใจ”

การแสดงท่าทางของมนุษย์ ซึ่งได้มีผู้รวบรวมในลักษณะของการสื่อสารโดยเรียกว่า ภาษา ท่าทาง หมายถึง “การใช้ท่าทางเป็นเครื่องมือ ความหมายหรือเป็นภาษาในการถ่ายทอดความหมายและอารมณ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างสัตว์ หรือระหว่างสัตว์กับคน หรือคนกับสัตว์ ภาษาท่าทางเป็นสื่อที่คนเราใช้สื่อสารกันอยู่ทุกขณะ”

การที่เอาภาษาท่าทางมาประกอบไว้ในหัวข้อความหมายของการสื่อสารด้วยกันนั้นก็เพื่อที่จะได้เน้นถึงคำว่า “การสื่อสาร” และ “การสื่อสาร” ซึ่งมักจะใช้สองคำนี้มีความหมายเดียวกัน จากความหมายดังกล่าว ทำให้เห็นว่า การสื่อสาร ก็ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ

1. ผู้ส่งสาร (หมายถึง ผู้เสนอ ได้แก่ ผู้พูด ผู้เขียน ผู้แสดง ฯลฯ)
2. สาร (หมายถึง ข้อความ สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ)
3. ผู้รับสาร (หมายถึง (ผู้ดู ผู้รับ ผู้อ่าน ผู้ฟังสาร ฯลฯ)

การสื่อสารจะขาดองค์ประกอบใดหนึ่งไม่ได้ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การใช้ชีวิตประจำวัน มนุษย์ต้องอาศัยองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ความสำคัญของการสื่อสารจึงจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงต่อไป

ถ้าจะศึกษาการสื่อสารให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่า มีความซับซ้อนพอ ๆ กับพฤติกรรมของมนุษย์ และจะไม่หยุดแค่องค์ประกอบ 3 ส่วน ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบของการสื่อสารโดยทั่วไปน่าจะประกอบด้วย 6 ส่วน ดังนี้
 1. Source แหล่งกำเนิดหรือต้นความคิด ความประสงค์หนึ่ง ๆ
 2. Encoder ผู้ถ่ายทอดความคิด ความเห็น ความต้องการหนึ่งออกสู่ผู้อื่น (ผู้สื่อสาร หรือผู้ส่งสาร)
 3. Message หมายถึง สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ คำพูด ท่าทาง ฯลฯ ใด ๆ ที่ผู้ส่งสารใช้ส่งผู้รับสารให้รับรู้ตามความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการ
 4. Channel หมายถึง วิถีทางที่ผู้ส่งสารเลือกใช้ส่งสาร เช่น ด้วยการพูด การเขียน โทรศัพท์ โทรเลข วิทยุ เป็นต้น
 5. Receiver หมายถึง ผู้รับสาร
 6. Attention หมายถึง การเสนอเนื้อเรื่องที่ควรแก่การสนใจที่จะติดตาม
 7. Attitude หมายถึง การมีทัศนคติที่ดีต่อเรื่องที่อ่าน และติดตามด้วยดี
 8. Appreciation หมายถึง เกิดความชื่นชมหรือพอใจแก่การต้อนรับ รับรู้ในเรื่องนั้น ๆ

ถ้าจะเปรียบกับการเขียนข้อความ 1 เรื่อง แต่ละส่วนดังกล่าวนี้เปรียบเทียบกับแต่ละย่อหน้า ซึ่งควรที่จะต้องมีความต่อเนื่องกันของแต่ละย่อหน้านั้นเอง

อย่างไรก็ดี กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการสื่อข้อความก็ต้องกล่าวถึงการ ใช้ถ้อยคำไปพร้อม ๆ กัน เพราะถ้อยคำเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดข้อความซึ่งมีความสำคัญที่จะทำให้ผู้อ่าน

หรือผู้ฟัง เกิดความรู้สึกนึกคิดตอบรับ รับรู้ หรือยอมรับ และที่สุดเป็นความพอใจนั้น การใช้ถ้อยคำมีส่วนอย่างมากทีเดียว

2. ความเข้าใจในลักษณะของภาษาไทย ที่จริงเรื่องนี้เป็นที่เข้าใจ และได้ศึกษามากันแล้วแต่อย่างไรก็ตาม ภาษาประจำชาติไม่ว่าชาติใดมักเข้าตำรา “หญ้าปากคอก” ด้วยกันทั้งนั้น ในที่นี้จึงเพียงนำมาสรุปพอเป็นข้อสังเกตและทบทวนเท่านั้น ดังต่อไปนี้

2.1 ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีสังกัด กล่าวคือ ส่วนวนภาษาจะใช้ในที่ต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า ภาษาการพูดวิชาการ กฎหมาย การประพันธ์ ฯลฯ แต่ละลักษณะจะใช้ถ้อยคำแตกต่างกันไปตามความมุ่งหมายของผู้ใช้ เช่นคำขวัญที่ดั่งขึ้นเป็นเฉพาะเรื่อง “อายุสั้นถ้าความดันโลหิตสูง” เป็นคำขวัญของวันอนามัยโลก เป็นต้น

2.2 ภาษาไทยเป็นภาษาที่มีคำใช้ได้เหมาะแก่กาลเทศะและบุคคล ตลอดจนคำแทนตัวในจดหมายทั้งส่วนตัวและราชการ

2.3 ภาษาไทยมีลักษณะเป็นสุภาษิต ให้แง่คิด ลักษณะนี้ได้แก่ คำพังเพย ส่วนวนไทย สุภาษิต และบทประพันธ์ในวรรณคดี และวรรณกรรมของไทยซึ่งมีอยู่มากมาย และโดยชีวิตประจำวันในการสนทนาลักษณะของคนไทยก็มีส่วนความเปรียบเปรยกระทบกระเทือนอยู่ไม่น้อย การเลือกใช้โวหารเช่นนี้ไทยเรามีอยู่มากมาย

2.4 ลักษณะของภาษาไทย เป็นภาษาที่มีเสียงวรรณยุกต์หรือที่เรียกว่าเสียงดนตรี ถ้าเสียงวรรณยุกต์เปลี่ยนความหมายจะเปลี่ยนด้วย ไทยจึงเป็นชาติที่มีคำประพันธ์ไพเราะงดงามสุนทรียของผู้ประพันธ์เสียงของคำ สั้น ยาว หนัก เบา มีผลต่อการนำคำมาเรียงให้เกิดอารมณ์ตามความรู้สึกนึกคิดตามถ้อยคำนั้น ๆ ได้อย่างดี ลักษณะนี้ถ้าจะยกบทประพันธ์จะวิเคราะห์ได้ชัดเจนว่าความเรียง

3. ความเข้าใจและรู้จักสังเกตท่าทีของผู้รับสารหรือผู้เกี่ยวข้อง “ความคิดทัศนคติ และสภาพจิตจะมีอิทธิพลต่อลักษณะท่าทางของตน” ลักษณะนี้เป็นข้อที่ควรนำมาสังเกตเมื่อเกิดการ “ส่งสาร” อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การดิชม การวิจารณ์ การแนะนำ “ผู้รับสาร” จะแสดงที่ท่าออกมาทันทีต่อ “สาร” ที่มากระทบนั้น นักบริหาร ผู้บังคับบัญชา ควรจะได้ใช้การรู้จักสังเกตท่าทีดังกล่าวนี้เมื่อเกิดความจำเป็นต้องดิชม วิจารณ์ แนะนำ ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

4. การรู้จัก “ให้เกียรติ” แก่ผู้เกี่ยวข้อง โดยธรรมชาติมนุษย์ต้องการสันติสุขด้วยกันทั้งนั้น การใช้เกียรติแก่ผู้เกี่ยวข้องเป็นวิธีของการสื่อสาร ที่มีผลตอบในทางให้เกียรติแก่ผู้ส่งสารเช่นเดียวกันจะเป็นด้วยถ้อยคำ น้ำเสียง กริยา ท่าทาง ล้วนแต่แสดงออกว่า “ผู้ส่งสาร” มุ่งหวังอย่างไรต่อ “ผู้รับสาร”

5. การยอมรับสภาพ สถานภาพฐานะ หน้าที่ของตนลักษณะนี้จะทำให้วิถีทางของการสื่อสารเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงระดับการสื่อสาร และสัมพันธภาพในการสื่อสาร ดังกล่าวไว้ในความสำคัญของการสื่อสาร

ข้อสังเกต ถ้าจะกล่าวถึงจิตวิทยาของการสื่อสารให้ครบถ้วนจะเป็นการยาก เพราะเรื่องของมนุษย์นั้น ไม่มีกฎเกณฑ์ใดในโลกที่จะวางไว้ให้มนุษย์ปฏิบัติเป็นข้อยุติได้ และไทยเราก็มักจะศึกษาจากตำราของต่างประเทศเป็นส่วนมาก แต่แท้จริงไทยเรามีความเปรียบเทียบและข้อคิดของมนุษย์ไว้มากมาย ซึ่งถ้านำมาศึกษาแล้วจะเห็นว่าไทยก็เป็นนักจิตวิทยาที่เก่งพอตัวทีเดียว ในวรรณคดีไทยกล่าวไว้ทั้งความเปรียบ สุภาษิต อาทิ

“จิตมนุษย์นี้ไซร้ยากแท้หยังถึง”

“ถึงเอาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด

“ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสาร โบราณว่า

เราก็จิตคิดคู่เล่าเขาก็ใจ

การอยู่ในสังคมใดบางครั้งเราก็ควร

ชีวิตของการทำงานก็ต้องมีทั้งคนรักและคนเกลียด บางครั้งก็ต้องคิดว่า

“คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ”

เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จิตวิทยากับการสื่อสารจึงยกมาพอเป็นทางเท่านั้น โดยทางปฏิบัติที่เป็นจริง ผู้ปฏิบัติก็ขอมหา “กลวิธี” ที่จะกระทำต่อกันและกันอย่างมีเหตุผล ขอมรับนับถือความคิดเห็นซึ่งกันและกันยังผลเป็น “ความพอใจด้วยกันทุกฝ่าย” และที่สรุปขอฝากข้อคิดที่ว่าถ้าเราต้องการที่จะ “สื่อสาร” ให้เกิดเป็นความสัมพันธ์อันดีก็ควรที่จะ

รู้จักเกี่ยวข้องกับ

คลังใจด้วยบรรยากาศ

ฉลาดใช้วาจา

พิจารณาท่าที

รู้จักมีเหตุผล

แบบยลด้วยกลวิธี

มีมนุษยสัมพันธ์

ยึดมั่นในความสัตย์

ผูกมัดด้วยบุคลิกธรรม

แก้ประการ โน้มนำประทับใจ

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของมัคคุเทศก์

งานของมัคคุเทศก์เป็นงานที่ประสบปัญหา จำเป็นที่จะต้องแก้ไข อย่างเร่งด่วน อยู่เสมอ และปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องที่ไม่คาดคิดมาก่อนก็มีเป็นจำนวนมาก

ลักษณะประจำตัวของมัคคุเทศก์ที่จะช่วยให้การแก้ปัญหาต่าง ๆ ลุล่วงไปได้ง่ายขึ้น และเป็นผลดีนั้นมีอยู่ 4 ประการ คือ

1. ความมีสติ
2. ความรู้สึกรับผิดชอบในหน้าที่
3. การมองโลกในแง่ดี
4. ความมีน้ำใจ

โดยทั่วไปมัคคุเทศก์และชาวไทยก็มีความรู้สึกเอาอกเอาใจชาวต่างประเทศที่มาเยือนประเทศไทยในฐานะนักท่องเที่ยวคืออยู่แล้ว ถึงจะพบปัญหาบางอย่างเพียงไร ก็พยายามให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่กำลัง

ข้อที่พึงสังวรในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือ ระเบียบการปฏิบัติหน้าที่บริษัทนำเที่ยวแต่ละแห่งมีกฎข้อบังคับต่างกัน จึงเป็นการสมควรที่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบของบริษัท อาทิเช่น ในกรณีเกิดอุบัติเหตุนักท่องเที่ยวได้รับบาดเจ็บ ถึงต้องส่งโรงพยาบาล บริษัทนำเที่ยวแต่ละแห่งได้มีการติดต่อใช้บริการของโรงพยาบาลใดโรงพยาบาลหนึ่งโดยเฉพาะหรือเปล่า เป็นข้อแรกที่มัคคุเทศก์ควรทราบ จะได้จัดส่งไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลที่มีข้อตกลงกันอยู่ก่อนแล้ว เว้นไว้เสียแต่ว่าเป็นกรณีฉุกเฉินรีบด่วนไม่สะดวกในการปฏิบัติ เพราะอาจจะก่อให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตหรือพิการจึงจำเป็นต้องใช้สถานพยาบาลที่ใกล้ที่สุด เคยมีเรื่องเกิดขึ้นมาแล้วว่าหลังจากนักท่องเที่ยวได้รับการรักษาพยาบาลแล้ว ค่าใช้จ่ายที่สถานพยาบาลเรียกเก็บเกิดเป็นปัญหายุ่งยากขึ้นภายหลัง

อุบัติเหตุได้เกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่เสมอไป บ่อยครั้งเกิดขึ้นก่อนที่มัคคุเทศก์จะพบกับนักท่องเที่ยว อาทิเช่น นักท่องเที่ยวเกิดเจ็บตาในขณะที่เดินทาง ขณะท่องเที่ยวทำพินปลอมหาย นักท่องเที่ยวทำแว่นสายตาแตก ฯลฯ

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ พอที่จะสรุปวิธีแก้ไขได้ดังนี้

1. หาความรู้เกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติของบริษัทนำเที่ยว
2. ความรู้เกี่ยวกับสถานพยาบาล อัตราค่ารักษาพยาบาล
3. ปรีกษาหารือกับหัวหน้าคณะของนักท่องเที่ยว
4. รายงานให้เจ้าหน้าที่ระดับสูงของบริษัทนำเที่ยวทราบ ก่อน หรือ

หลังการปฏิบัติหน้าที่ตามสมควรแก่กรณี

5. เดินทางไกลควรแนะนำให้ผู้โดยสารหรือบริการรถเช่ามียาชุดที่จะต้องใช้ยาม
ฉุกเฉินติดไว้บ้าง

6. มัคคุเทศก์ควรมียาที่ใช้ประจำติดตัวไว้โดยเตรียมประมาณไว้เพื่อผู้อื่นบ้าง
ปัญหาเกี่ยวกับการเดินทางส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกิดความรับผิดชอบของมัคคุเทศก์
สิ่งที่พึงกระทำก็คือ เป็นสื่อกลางช่วยอำนวยความสะดวกในการติดต่อสอบถาม ขอให้มัคคุเทศก์
แสดงความมีน้ำใจ เห็นอกเห็นใจกับผู้ประสบปัญหา แต่ทั้งนี้ต้องตระหนักด้วยว่า การตัดสินใจ
ปฏิบัติหน้าที่เกินกว่าสิทธิและอำนาจก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่จะต้องเสมอไป

สรุปการแก้ปัญหาก็คือ

1. ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่ออำนวยความสะดวก
2. แก้ไขปัญหาที่เร่งด่วนก่อนตามลำดับ แล้วแต่กรณี
3. ให้เจ้าหน้าที่ชั้นสูงของบริษัทเป็นผู้รับทราบโดยละเอียดและขอคำสั่งในการ

ปฏิบัติ

ปัญหาที่พักแรม

ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำ คือ โรงแรมสำรองที่พักซ้ำกัน หรือ เกินกว่าขีด
ความสามารถวิธีการที่จะแก้ไขก็ต้องคำนึงถึงความสำคัญสูงสุด รายการนำเที่ยวไม่ว่าดีเลิศเพียงใด
แต่ถ้ามีปัญหาเรื่องที่พักแล้ว รายการนำเที่ยวนั้นอาจจะต้องล้มเลิก จึงควรจัดการแก้ไขด้วยการหาที่
พักไว้ก่อน แม้ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงรายการนำเที่ยวไปบ้างเพื่อความเหมาะสม หรือตามความ
จำเป็นจะดีกว่า

ปัจจุบันนี้มีปัญหาเรื่องความปลอดภัยของทรัพย์สิน ในขณะที่นักท่องเที่ยวพักแรม
เช่น ของมีค่าหายในห้องพักหรือของขาดหายไปไม่ครบจำนวนในกรณีที่ฝากตู้নিরภัยของโรงแรม
มัคคุเทศก์ก็ต้องขอความร่วมมือจากทางโรงแรมโดยการติดต่อผู้ช่วยผู้จัดการ ซึ่งจะเป็นผู้อยู่ประจำ
เพื่อให้ความร่วมมือช่วยกันแก้ปัญหาต่อไปตามสมควร

ข้อสรุปในการแก้ปัญหาที่พักแรมไม่พอจำนวน

1. ไม่ควรให้นักท่องเที่ยวแยกย้ายไปพักหลาย ๆ แห่ง เพราะจะทำให้เกิด
ปัญหามากขึ้น พยายามให้อยู่รวมกลุ่มกันให้มากที่สุด การขอร้องให้โรงแรมเพิ่มเตียงขึ้นแต่ละห้อง
จะดีกว่าแยกไปพักหลาย ๆ กลุ่ม

2. กระเป๋าเดินทางควรควบคุมดูแลไว้ที่เดียว จนกว่าการจัดห้องพักจะเรียบร้อย
เพื่อป้องกันการสูญหายและการนำส่งผิด

นอกเหนือไปจากคุณสมบัติประจำตัวมักคุเทศก์ได้ดังกล่าวแล้ว ควรชำนาญในการทำงานหรือประสบการณ์มีส่วนช่วยมาก ปัญหาต่าง ๆ ต้องเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ การแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ขึ้นอยู่กับความเข้าใจอันดีระหว่างบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญ ที่สุดก็คือ ความหวังดีต่ออาชีพและหน้าที่ของมักคุเทศก์ ความหวังดีต่อวงการธุรกิจการท่องเที่ยว และความหวังดีต่อชื่อเสียงของประเทศชาติเป็นที่สุด

ความรู้เรื่องป่า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 690) ให้คำอธิบายว่า น.ที่ที่ต้นไม้อ่าง ๆ ขึ้นมา ถ้าเป็นต้นสักเรียกว่า ป่าสัก ถ้าเป็นต้นรังเรียกว่า ป่ารัง ถ้ามีพรรณไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งขึ้นอยู่มากก็เรียกตามป่าไม้นั้น เช่น ป่าไผ่ ป่าคา ป่าหญ้า และป่าเบญจพรรณ น.ป่าไม้ที่มีไม้หลายพรรณคละกัน

ราไฟพรรณ แก้วสุริยะ (2543) ให้ความหมายว่า ป่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resources) และป่าอยู่ในประเภททรัพยากรธรรมชาติ (Natural Tourism Resources) เป็นมรดกทาง ธรรมชาติ (Natural Heritage) ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในองค์ประกอบที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความหลากหลายที่เป็นลักษณะพิชพรรณ

สรุปความหมายของป่า

ป่า หมายถึง ที่ที่ต้นไม้อ่าง ๆ ขึ้น ถ้ามีพรรณไม้ชนิดใดก็เรียกป่าตามพรรณไม้นั้น เช่น ป่าสักก็เรียกว่าป่าสัก ป่าไผ่ก็เรียกว่าป่าไผ่ ป่าที่มีไม้หลายชนิดหลายพรรณคละกันเรียกว่าป่าเบญจพรรณ และป่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นมรดกทางธรรมชาติ

การมีส่วนร่วม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 10) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการกิจกรรม
3. มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ปทาน สุวรรณมงคล (2527 : 83) กล่าวว่า ชุมชนมีส่วนร่วมใน 4 ลักษณะ คือ

1. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3. มีส่วนร่วมในผลประโยชน์
4. มีส่วนร่วมในการประเมินผล

ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ (2545 : 116) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับ

ความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาวิธีการในการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

เฉลิม บุรีภักดี (2545 : 113-114) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนายอมรับมีส่วนร่วมกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

ประเสริฐ ภัทรมัย อำนวย พรหมสูตร และสิรินิมิตร วังสุนทร (2546 : 32) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการนั้นสามารถเข้าไปมีบทบาทร่วมในการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติและประเมินผลการเข้าไปมีบทบาท เริ่มตั้งแต่การได้รับข้อมูลข่าวสาร การให้ข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และตัดสินใจด้วยตัวเอง ประชาชนอาจเข้าไปมีบทบาทระดับหนึ่ง หรือหลายระดับ โดยที่ความคิดและความต้องการของประชาชนถูกนำไปเป็นสาระส่วนหนึ่ง หรือทั้งหมดของนโยบาย เพื่อการพิจารณาอย่างรอบคอบ ผ่านการพิจารณาจากทุก ๆ กลุ่มที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญและจำเป็น คือ

1. เป็นการทำให้เกิดความโปร่งใสในการกำหนดการบริหารและการประเมินผลโครงการ
2. เป็นการสร้างความถูกต้อง ครบถ้วนข้อมูลข่าวสาร กระบวนการขั้นตอนในการดำเนินงาน ตลอดจนความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินโครงการ
3. เป็นการสนับสนุนส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทางสังคมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยที่การพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จะส่งผลให้เกิดการรับรู้ที่ใกล้เคียงตรงกับความเป็นจริง และมีความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างกันสมบูรณมากขึ้น
5. ทำให้ประชาชนรู้สึกผูกพันและมีส่วนเป็นเจ้าของ

6. เป็นกระบวนการตอบสนองปัญหา และความต้องการของกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้เพราะแนวคิดพื้นฐานตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า “ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการของรัฐและโครงการที่รัฐจัดให้มีขึ้นจะต้องมีการพิจารณาอย่างเป็นธรรมและโปร่งใสต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับผลเสียจะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างเป็นธรรมและเป็นพิเศษ

พันธุทิพย์ รามสูต (2540 : 1-3) กล่าวถึงการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมและกลวิธีที่สนับสนุนความพยายามของบุคคลและกลุ่มบุคคลและขบวนการเคลื่อนไหวที่ทำทาบต่อต้านความไม่เสมอภาคในสังคม และเป็นความพยายามที่จัดการเอารัด เอาเปรียบ โดยการวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะแสดงบทบาทของผู้ปลดปล่อยในกระบวนการเรียนรู้ด้วยการ ส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดความเข้าใจในปัญหาสังคมอย่างจริงจัง และเอาชนะปัญหาเท่านั้น กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมคือ การทำงานวิจัย ร่วมกันระหว่างนักวิจัยภายนอกกับกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็น นักวิจัยภายใน ประกอบด้วย 3 กระบวนการที่สัมพันธ์กันคือ

1. การค้นหาปัญหาและประเด็นปัญหาร่วมกัน โดยการร่วมมือของกลุ่มที่เกี่ยวข้องตลอดกระบวนการ
2. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถานการณ์ร่วมกัน ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย และพัฒนาความเข้าใจและปัจจัยที่เป็นสาเหตุเกี่ยวข้องทั้งในแง่สังคมวัฒนธรรม
3. การปฏิบัติการร่วมกัน ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยมุ่งการแก้ปัญหา ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

แชปปีน (Chapin. 1977) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม ดูได้จากลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การเสียสละเงินทอง, วัตถุสิ่งของ, เวลา และแรงงาน

ไวท์ (White.1982) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 มิติ คือ

- มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและทำอย่างไร
- มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ
- มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

จากความหมายและลักษณะการมีส่วนร่วมที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองนั้น กิจกรรมนั้น ๆ จะต้องเป็นความต้องการของประชาชน การมีส่วนร่วมจะเริ่มตั้งแต่การคิดค้นปัญหา การตัดสินใจว่าจะทำอะไร มีการดำเนินการร่วมกัน และแบ่งปันผลประโยชน์ โดยไม่มีการบีบบังคับและการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มนั้นขึ้นอยู่กับการ และโอกาสรวมถึงความรู้ความสามารถของแต่ละคน โดยมีลักษณะของการแสดงออกในการมี

ส่วนร่วมคือ การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม มีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การเสียสละเงินทอง สิ่งของ เวลา และแรงงาน

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ(2543 :105-106)ให้ความหมายของ Focus Group Discussion หมายถึง การสนทนากลุ่มๆ ละ 6-12 คน การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการศึกษาชุมชน ที่เป็นการสนทนากันในบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีการวางแผนและเตรียมการ โดยเรื่องที่สนทนานั้นจะต้องเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจ มีผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้จุดประเด็นเพื่อชักจูงให้บุคคลแสดงความคิดเห็นได้อย่างลึกซึ้งและละเอียดที่สุดเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงคุณภาพ โดยองค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่มมีดังนี้

1. บุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) จะต้องเป็นผู้พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ดี มีบุคลิกดี สุภาพ อ่อนน้อม มีมนุษยสัมพันธ์ และต้องรู้ความต้องการหรือวัตถุประสงค์ของชุมชน

1.2 ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note taker)

1.3 ผู้ช่วย (Assistant) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ และบันทึกเสียง

2. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ควรต้องจัดแนวทางในการสนทนากลุ่ม มีการจัดทำหัวข้อในการสนทนา

3. อุปกรณ์สนาม ที่ควรเตรียมได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุ สมุดบันทึก และดินสอ

4. แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าสนทนากลุ่ม

5. ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ โดยการมีเครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว บุหรี่ เพื่อสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเอง

6. ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา

7. สถานที่และระยะเวลา อาจจะเป็นบ้าน ศาลา วัด ใต้ร่มไม้ ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ห่างไกลจากความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่างๆ ที่กำลังสนทนากัน ส่วนระยะเวลาไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

เจลิชว บุรีภักดี (2545 : 259) สรุปไว้ว่า Focus Group หรือ กิจกรรมความคิดเห็นกลุ่ม คือ การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อมูลและข้อสรุป นำไปสู่การวางแผนที่ดี องค์ประกอบความเห็นของกลุ่ม ได้แก่ บุคคลที่ร่วมสนทนากลุ่มไม่ต่ำกว่า 6 – 12 คน พิธีกรที่จะต้องรู้พื้นที่และขอบเขตของชุมชน ส่วนบทบาทของบุคคลในการเข้าร่วมสนทนากลุ่ม มีดังนี้

1. พิธีกร เป็นผู้จุดประเด็นหรือชักจูงให้ผู้ร่วม สนทนา แสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง
2. บุคคลเป้าหมายของการสนทนา ทำหน้าที่พูดคุยแสดงความคิดเห็นในประเด็นคำถามต่าง ๆ
3. ผู้จัดบันทึกการสนทนา ทำหน้าที่ในการให้หมายเลข กำกับ Discussant และทำหน้าที่จดอย่างเดี๋ยวนั้น ห้ามมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น
4. ผู้ช่วย ทำหน้าที่ควบคุมเทปอำนวยความสะดวกและดูแลแก้ปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

เอี่ยมพร เสนะเกษตร (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความต้องการและการใช้สารนิเทศของมัคคุเทศก์ ผลการวิจัยพบว่า มัคคุเทศก์ใช้แหล่งสารนิเทศส่วนตัวมากกว่าแหล่งอื่น ๆ ปัญหาที่มัคคุเทศก์ส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการใช้แหล่งสารนิเทศ คือ ไม่มีเวลาไปใช้ แหล่งสารนิเทศอื่น ๆ ไม่ได้ได้รับความสะดวกในการใช้บริการ และสารนิเทศมีเนื้อหาไม่ตรงตามความต้องการ

พิเชษฐ พิมลศรี (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเดินป่า : ศึกษาเฉพาะกรณีของอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงเดินป่าในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวโน้มขยายตัวทุกปี เนื่องจากได้รับความนิยมจากกลุ่มนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ชอบความสวยงามของธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น และการผจญภัย

ผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงเดินป่า คือ ประชาชนในท้องถิ่น ได้มีโอกาสในการหารายได้พิเศษจากการท่องเที่ยว แต่ก็มีผลเสียทางด้านกายภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม การเกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะมูลฝอย และการก่อกองไฟ ซึ่งอาจทำให้เกิดไฟป่าได้ ทั้งนี้เพราะขาดการควบคุมและกำหนดเส้นทางเดินป่า รวมทั้งกฎข้อบังคับและระเบียบปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบว่า ยังขาดนโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเดินป่าระดับจังหวัดและระดับชาติ

สมใจ เฉลิมวงศาเวช (2521) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทของมัคคุเทศก์ต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของมัคคุเทศก์ที่จะมีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว เกิดจากกิจกรรมต่างๆ ที่จะต้องปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการและช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยบทบาทของมัคคุเทศก์ที่จะมีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีดังนี้

1. การช่วยโฆษณาและเผยแพร่ชื่อเสียง โดยการให้ความรู้ที่ถูกต้อง การสร้างความประทับใจ และการเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทย

2. การช่วยเพิ่มรายได้ จากการท่องเที่ยวโดยการสร้างความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว

3. การจัดหาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว

4. การให้ความร่วมมือและประสานงานกับรัฐบาลในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการปฏิบัติตนเป็นมัคคุเทศก์ที่ดี

พันธ์ทิพย์ อธิปัญพงษ์ (2543) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทของมัคคุเทศก์ในการส่งเสริมจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ กรณีศึกษา สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และผจญภัย ผลการวิจัย พบว่ามัคคุเทศก์ก็มีบทบาทในการส่งเสริมจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวในระดับต่ำ โดยมีบทบาทด้านการให้ความรู้ การเป็นผู้นำหรือผู้กระตุ้นเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตนอย่างถูกต้องในการท่องเที่ยวอยู่ในระดับปฏิบัติประจำ มีบทบาทในการจัดกิจกรรมและประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกอยู่ในระดับปฏิบัติบางครั้ง การรับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์อยู่ในระดับต่ำ จากการทดสอบความสัมพันธ์พบว่า บทบาทของมัคคุเทศก์ในการส่งเสริมจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ขึ้นอยู่กับ การรับทราบข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ ($P=0.05$) ปัญหา และอุปสรรคที่พบได้แก่ นักท่องเที่ยวขาดความสนใจและไม่เห็นความสำคัญ ประกอบกับมัคคุเทศก์ขาดความรู้และประสบการณ์ในการนำเที่ยวอย่างอนุรักษ์ ขาดทักษะในการจูงใจให้นักท่องเที่ยวเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์

ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2544) ได้ทำโครงการวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตร่มแม่น้ำกวาง ผลการวิจัยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

- 1) ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่า และวัฒนธรรม ต้องใช้แนวคิดเรื่อง ระบบนิเวศ วัฒนธรรม เป็นแนวทางในการศึกษาจึงจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
- 2) นักท่องเที่ยวเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของปกากะญอ ผลจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลุ่มแม่น้ำกวางและมีการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ได้มีการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของหมู่บ้าน พบว่าหมู่บ้านมีจุดแข็งหลายประการเป็นพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชน จึงสนับสนุนให้ชุมชนรักษาจุดแข็งต่อไป

ลลิตก ฤทธิเนติกุล (2544) ได้ทำโครงการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กับการอยู่รอดของชุมชนชาวบ้านคอยปุย อุทยานแห่งชาติคอยสุเทพ-คอยปุย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่าการวิจัยท้องถิ่นเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในทุกชั้นตอนสามารถสร้างจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม สิ่ง

เหล่านี้ทำให้ได้มาซึ่งรายได้ในการเลี้ยง ปากท้องสมาชิกในชุมชนทุกเพศทุกวัย เกิดแนวความคิดใหม่ในการจัดการและพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นที่ขาดข้อหรือแตกแขนงออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แสดงให้เห็นว่างานวิจัยครั้งนี้ไม่ใช่เรียนรู้และพัฒนาแล้วสิ้นสุด แต่เป็นการจุดประกายให้ชุมชนได้เรียนรู้และมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น

กนิษฐา อุ่ยถาวร (ม.ป.ป.) ได้ทำโครงการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง สาขาหนองแม่นา จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนแม่นามีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบขององค์การชาวบ้านในนาม “ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นาทานตะวัน” ซึ่งมีสมาชิกชาวบ้านจากหมู่บ้านหนองแม่นาและหมู่บ้านทานตะวัน รวมทั้งสิ้น 84 คน ซึ่งการดำเนินการของกลุ่มยังไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน แต่มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละส่วนงาน เช่น ฝ่ายอาหาร ฝ่ายมรดกทูตศัคนำเดินป่า และอื่น ๆ โครงการนี้ดำเนินการด้วยระยะเวลาเพียง 6 เดือน ทำให้ชุมชนยังไม่มีรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ซึ่งอาจจะมีการศึกษาต่อไปเพื่อให้จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปอย่างสมบูรณ์และเหมาะสมกับชุมชนอย่างที่สุดดังกล่าวแล้วมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ในการรับรองนักท่องเที่ยวด้วยการสมมุติสถานการณ์จำลองเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยว

วัชรินทร์ ศรีสัตบุตร (ม.ป.ป.) ได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่องรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านถ้ำหนองเป็ย ตำบลศรีคงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านคนร่องธาร และบ้านถ้ำหนองเป็ย ใช้กิจกรรมการวิจัย รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านถ้ำหนองเป็ย ตำบลศรีคงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกระบวนการวิจัยและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน และร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อวางแผนการท่องเที่ยว โดยมีพระศิลาปชัย ญาณวโร เจ้าอาวาสวัดถ้ำดับเตาเป็นประธาน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการโครงการวิจัยดังกล่าวเป็นความพยายามของชาวบ้านในการที่จะเรียนรู้ องค์ความรู้ในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบทของพื้นที่เพื่อดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวให้บังเกิดผลในเชิงปฏิบัติ ได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ ได้แก่ โรงเรียนประจำหมู่บ้าน หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสวนองค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

รัชชัญญ จารุวัฒนพงษ์ (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำตกพรหมโลก ตำบลพรหมโลก อำเภอพรหมศรี จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า

1. สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำตกพรหมโลก เกิดจากชาวบ้านในชุมชนประสบ

ปัญหาอุทกภัยทำให้หลายคนเห็นความสำคัญของป่าไม้ และมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งไปพบน้ำตกที่สวยงาม มีการเล่าสู่กันฟังเริ่มรวมตัวกันจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติเขาหลวงบ้านปลายอวนขึ้นมีการพากันในชุมชนขึ้นไปเที่ยวที่น้ำตกดังกล่าว หลังจากนั้นจะมีนักเรียนนักศึกษาเข้ามาทัศนศึกษา แต่ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวมาน้อย

2. จากแนวคิดด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทำให้มีการจัดกิจกรรมในด้านการอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า ซึ่งชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริจาคเงิน แรงงาน ส่วนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ และอำนวยความสะดวกในการเดินทางท่องเที่ยว

3. ชุมชนมีความเห็นว่าการจัดการการท่องเที่ยวสามารถเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน และต้องการให้ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณและการประชาสัมพันธ์ ส่วนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่มีการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเพราะจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน แต่ทั้งนี้คนในชุมชนจะต้องมีการจัดการที่ดี ประกอบกับต้องมีความรู้ ความเข้าใจในการจัดการการท่องเที่ยวถึงจะประสบความสำเร็จได้

4. ปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว คือ ปัญหาการขาดงบประมาณในการดำเนินงาน ปัญหาขาดการประชาสัมพันธ์ ปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ขาดการประสานงานที่ีระหว่างคนในกลุ่มและหน่วยงานอื่น และปัญหาขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐอย่างจริงจัง ทำให้ประสิทธิภาพในการจัดการการท่องเที่ยวไม่ประสบความสำเร็จ

วิลเลียมส์ ชันดิสทรี (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ทรรศนะของเกษตรกรต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต บ้านแม่สาใหม่ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประโยชน์ของชุมชน เพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่นการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่ใช้ธรรมชาติเป็นพื้นฐานต้องร่วมกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องออกแบบวางแผนจัดขอบเขตพื้นที่การท่องเที่ยวอย่างชัดเจน เกษตรกรเห็นว่าศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ตลอดจนประเพณีของเผ่าเป็นจุดดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวที่ควรได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ตลอดไป เกษตรกรต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดพลังและจิตสำนึกในการปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์ เกษตรกรควรได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้และทักษะในการผลิตของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง และทำยสุดเกษตรกรเห็นด้วยว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีผลทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดรายได้เสริมนอกเหนือจากอาชีพหลัก ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องของรัฐบาลและ

ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเกษตรกรเสนอแนะว่าควรมีการพัฒนาด้านสาธารณสุข ปลอดภัย การประชาสัมพันธ์ การจัดการผลประโยชน์ของชุมชนและการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว พันธุ์ทิพย์ อธิปัญญพงษ์ (2543) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของมัคคุเทศก์ในการส่งเสริมจิตสำนึกของนักท่องเที่ยว ในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ กรณีศึกษาสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และผจญภัย ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้มีคุณลักษณะที่ดีพร้อมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้เกิดความสำนึกในบทบาทหน้าที่ที่จะพัฒนาตนเองและสังคมให้เจริญก้าวหน้า รวมทั้งช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเพิ่มมากขึ้น ย่อมจะนำความสูญเสียและเสื่อมโทรมมาสู่สภาพแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุสำคัญมาจาก พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ขาดความรับผิดชอบและจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการพัฒนาจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมัคคุเทศก์จะเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ การท่องเที่ยวนั้นมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยการให้ความรู้ เกี่ยวกับสมดุทธรรชาติ ระบบนิเวศ การอนุรักษ์ ตลอดจนแนวทางในการปฏิบัติตนอย่างถูกต้องในการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ การเป็นผู้นำหรือผู้กระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง ซึ่งจะส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิดความตระหนักและมีจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างอนุรักษ์ เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวในระยะยาวต่อไป

2. งานวิจัยต่างประเทศ

นิวแมน (Newman. 1998) ได้ทำการวิจัยเรื่อง เทคนิคการทรงตัวที่ส่งผลต่อความปลอดภัยในการเดินทาง ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผลกระทบทางการท่องเที่ยวเดินป่า มีทั้งที่เป็นประโยชน์คือ ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสในการหารายได้พิเศษจากการท่องเที่ยว แต่มีผลเสียทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะมูลฝอย การก่อไฟที่อาจทำให้เกิดไฟป่าได้ เพราะขาดการควบคุมและไม่มีการกำหนดเส้นทางเดินป่า

เดวิด (David. 1973) ได้ทำการศึกษาถึงบทบาทต่าง ๆ ที่มัคคุเทศก์ทางด้านธรรมชาติในออสเตรเลียควรจะทำเพื่อให้การนำเที่ยวนั้นดำเนินไปอย่างเหมาะสม ผลการศึกษาสรุปว่า ในการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมนั้น มัคคุเทศก์ควรจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดต่อสภาพแวดล้อมนั้น มัคคุเทศก์ควรจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดต่อสภาพแวดล้อม และไม่ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศจนเกินความสามารถที่ระบบนิเวศจะรับไว้ได้ ดังนั้นมัคคุเทศก์จะต้องมีความรู้ในเรื่องระบบนิเวศ และหลักการอนุรักษ์

และมีทักษะในการอธิบายเรื่องของสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว เพื่อจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวให้มีความรับผิดชอบมากขึ้นนั่นเอง

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980) ซึ่งเป็นปรมาจารย์ทางการท่องเที่ยว ได้สรุปบทบาทของมัคคุเทศก์ว่ามี 4 อย่างคือ

- เป็นผู้จัดเตรียมการ
- เป็นผู้นำกลุ่ม
- เป็นครู
- เป็นผู้ให้ความบันเทิง

สำหรับการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ บทบาทของมัคคุเทศก์ก็จะเพิ่มมากขึ้นคือ

- เป็นผู้ปลูกเร้าสำนึกทางสิ่งแวดล้อมให้นักท่องเที่ยว รู้สึกรับผิดชอบขณะกำลังท่องเที่ยว
- เป็นผู้อธิบายเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมได้ดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีความทราบซึ้ง และเปลี่ยน

ทัศนคติมาร่วมกันอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในระยะยาวต่อไป ซึ่งนับว่าคุณสมบัติ 2 ข้อหลังยังเป็นช่องว่างที่มัคคุเทศก์ทั่วไปยังไม่มี ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นจริงขึ้นมาได้ ผู้นำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์มิใช่เพียงแต่จัดประสบการณ์ที่มีคุณภาพให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างเดียวนั้น แต่เป็นประสบการณ์ที่มีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมอีกด้วยซึ่งบริษัทนำเที่ยวใหญ่ ๆ เช่น Quicksilver ก็มีความภูมิใจมากที่ได้จ้างนักชีววิทยาทางทะเล และนักวิทยาศาสตร์เป็นมัคคุเทศก์ ส่วนบริษัทนำเที่ยวอื่น ๆ ในออสเตรเลียก็ได้ผูกตัวเองไว้กับองค์กรต่าง ๆ เช่น Australian Conservation Foundation ซึ่งได้มีข้อตกลงร่วมกันในพันธะสีเขียว (Green Bond) เพื่ออนุญาตให้มีการลงทุนและสนับสนุน โครงการใด ๆ ที่มีการยอมรับว่าไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมส่วนในประเทศแคนาดานั้นถึงแม้จะยังไม่มีหลักสูตรการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยตรง แต่ก็ได้มีหลักสูตรสำหรับการผลิตมัคคุเทศก์เพื่อการท่องเที่ยวแบบผจญภัย ซึ่งมีระยะเวลาในการศึกษาถึง 2 ปี ซึ่งนับว่าประเทศดังกล่าวให้ความสำคัญกับคุณภาพของมัคคุเทศก์เป็นอย่างยิ่ง

โรซาลีน (Rosaleen, 2000) ใช้หลัก System Model of Human Ecology ศึกษากระบวนการของเกษตรกรในเขตร้อน ได้แบ่งระบบออกเป็น 2 ส่วน ใหญ่ ๆ คือ ระบบสังคม (Social System) และ (Ecosystem) ผลการศึกษาพบว่า ระบบนิเวศและระบบสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงจะส่งผลให้ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน นอกจากนี้ ระบบสังคมที่อยู่ในบริเวณติดต่อกับระบบนิเวศที่กำลังประสบปัญหาที่ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบสังคมที่อยู่ในท้องถิ่นอีกด้วย เช่น การเพิ่มประชากร การขยายที่ดินทำกิน การอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคมระบบนั้น และต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้ ระบบแต่ละระบบมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อคุณภาพของตนเองจากผลของการ

เปลี่ยนแปลง แต่ความสามารถดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น ดังนั้น บางครั้งทำให้คุณภาพของการพึ่งพากันระหว่างระบบนิเวศและระบบสังคมเสียไป และถ้าไม่มีแรงผลักดันจากภายนอกเข้ามา ชดเชย สถานะการสูญเสียมวลจะคงอยู่ต่อไป จะเห็นได้ในลักษณะสภาพการเสื่อมโทรม และสิ้นสภาพอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ

จากการวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปได้ว่า

1. ความร่วมมือในการพัฒนาภูมิภาคเทศก์ เป็นการร่วมมือในการฝึกอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจ เกิดทักษะ ให้กับมัคคุเทศก์
2. หัวใจของการเป็นมัคคุเทศก์ มัคคุเทศก์ต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ เป็นผู้ปลุกเร้าจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม ให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบขณะกำลังท่องเที่ยวอยู่ และชุมชนมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน
3. การมีมัคคุเทศก์ เป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้มีหน้าที่บริการ ให้นักท่องเที่ยวได้มีความรู้ ความบันเทิง และอำนวยความสะดวก
4. ผลจากการท่องเที่ยวเชิงเดินป่า มีประโยชน์ คือ ประชาชนในท้องถิ่นมีโอกาสในการหารายได้พิเศษจากการท่องเที่ยวแต่มีผลเสียทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าชุมชน การทิ้งขยะมูลฝอย การก่อไฟที่อาจทำให้เกิดไฟป่าได้ เพราะขาดการควบคุมและไม่มีการกำหนดเส้นทางเดินป่า

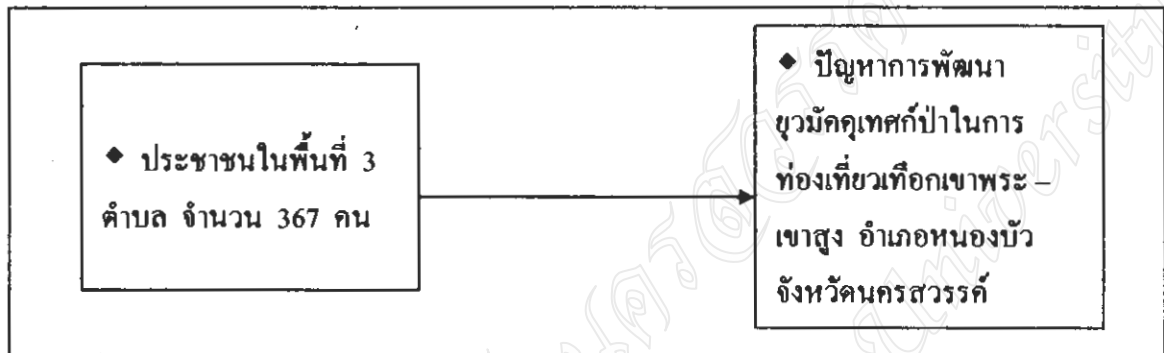
ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ จึงมีแนวคิดในการพัฒนาภูมิภาคเทศก์ป่า 10 ด้าน คือ

1. ด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีของมัคคุเทศก์
2. ด้านบุคลิกภาพที่ดีของมัคคุเทศก์
3. ด้านการมีความรู้ดีของมัคคุเทศก์
4. ด้านการมีวาทศิลป์ของมัคคุเทศก์
5. ด้านมีความรักงานของมัคคุเทศก์
6. ด้านความสามารถด้านภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ
7. ทักษะด้านวิชาการในการท่องเที่ยว
8. ทักษะด้านวิชาการในการท่องเที่ยว
9. ด้านความสามารถในการนำเที่ยวของมัคคุเทศก์
10. ด้านบทบาทและหน้าที่ของมัคคุเทศก์
11. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

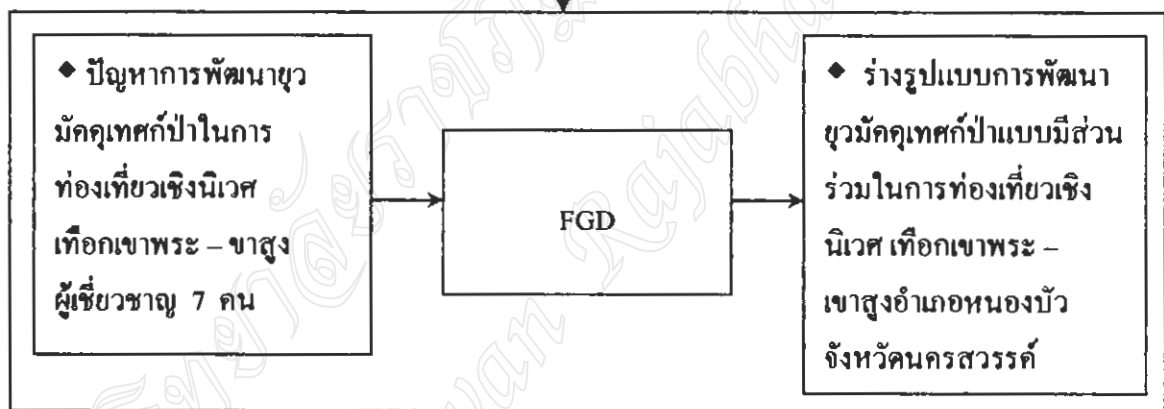
กรอบความคิดในการวิจัย

กรอบความคิดในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงดังนี้

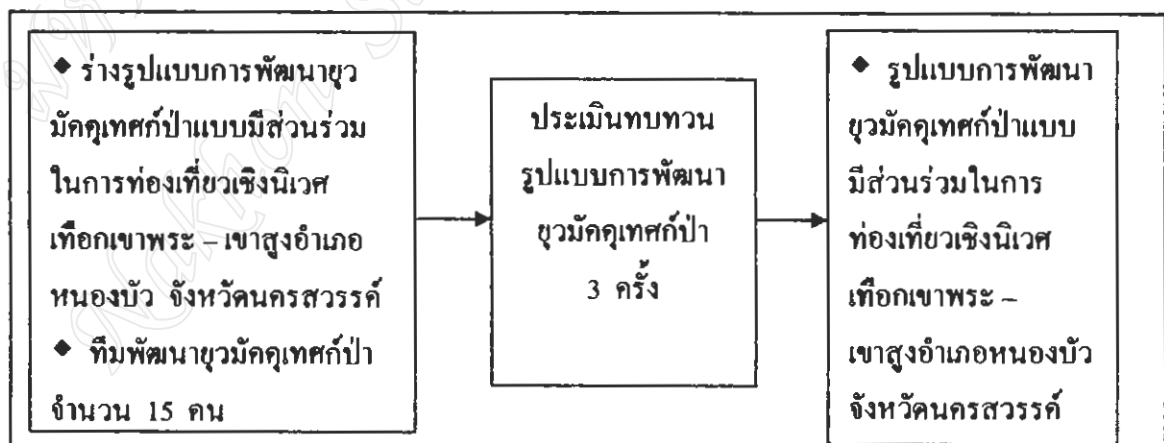
ช่วงที่ 1 ศึกษาปัญหา

ช่วงที่ 2 ร่างรูปแบบ

ช่วงที่ 3 ประเมินบททวน

ภาพที่ 2.1 กรอบความคิดในการวิจัยรูปแบบการพัฒนาชุมมัตกุเทศก์ป่าแบบมีส่วนร่วม ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเทือกเขาพระ – เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์